

FILOZOFICKÁ FAKULTA
UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI
KATEDRA SLAVISTIKY

RUŠTÍ ESEŘI V MEZIVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU
BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vypracoval: Vojtěch Pícha

Vedoucí práce: Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

2010

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval samostatně a uvedl všechny použité
prameny.

V Olomouci, 11. 5. 2010

podpis

Děkuji paní Mgr. Jitce Komendové, Ph.D. za cenné připomínky, kterými mi během psaní bakalářské diplomové práce pomohla.

podpis

OBSAH

1. Úvod.....	5
2. Vznik strany a její kořeny.....	9
2.1. Literatura.....	9
2.2. Negativní vymezení socialistů-revolucionářů v rámci ruského socialistického hnutí.....	10
2.2.1 Sociální revolucionáři a Narodnaja volja.....	11
2.3. Pozitivní vymezení.....	12
2.3.1. Eseři a narodnictví.....	12
2.3.2. Zemlja i volja a dvojedinost cílů ruské revoluční inteligence.....	13
2.3.3. Cíl politický a Narodnaja volja.....	13
2.3.4. Přístup ruské revoluční inteligence k odkazu Narodnoj voli.....	14
2.4. Socialisté-revolucionáři a sociální demokraté.....	16
2.4.1. Objekt revoluce	16
2.4.2. Pracující lid – objekt nebo subjekt revoluce?.....	17
2.4.3. Příprava revoluce.....	18
2.5. Shrnutí.....	19
3. Eseři a český národní socialismus.....	19
3.1. Styčné body programu?.....	20
3.2. Pramenná základna.....	21
3.3. Národní socialisté, eseři, sociální demokracie a „národ“	22
3.4. Mezinárodní socialistické hnutí.....	23
3.5. Způsob prezentace programu.....	25
3.5.1. Ukotvení stranické ideologie v minulosti.....	25
3.5.2. Oslovené společenské vrstvy.....	26
3.6. Bolševická/marxistická reflexe eserů/národních socialistů.....	28
3.7. Shrnutí.....	29
4. Masarykův politický program a eseři.....	30
4.1. Masaryk a marxismus.....	31

4.2. Masarykův přístup k revoluci a „konstruktivní socialismus“.....	32
4.3. Shrnutí.....	34
5. <i>Revoljucionnaja Rossija</i>	35
5.1. Přehled vydávání.....	36
5.2. <i>Revoljucionnaja Rossija a Volja Rossii</i>	37
5.3. Obsah časopisu.....	38
5.3.1. Stranický program.....	39
5.3.1.1. Socialistická liga nového Východu.....	40
5.3.2. Ostatní rubriky.....	42
5.3.3. <i>Revoljucionnaja Rossija</i> a dokončení ruské revoluce.....	44
5.4. Shrnutí.....	46
6. Závěr.....	47
Resumé.....	52
Použitá literatura.....	57

1. Úvod

Bádání o ruské emigraci v Československu podpořené vládni „Ruskou pomocnou akcí“ zažívá boom zájmu. Soudě podle publikační činnosti Slovanské knihovny se zájem badatelů o konkrétní osobnosti či instituce koncentruje především okolo představitelů literatury, vědeckého a spolkového života, který hrál v uchovávání kultury ruských běženců zásadní roli. Emigrace politická stojí spíše na okraji zájmu. Za základní přehled politické činnosti emigrantů z bývalé ruské říše, a konkrétně té její ruské části, v meziválečné Republice československé lze asi stále považovat stat' Světlany Tejchmanové *Politická činnost ruské emigrace v Československu v letech 1920-1939*.¹ Ačkoli byla uveřejněna zkraje devadesátých let a například z odkazů k rukopisům Z. Sládka (práce *Ruská emigrace v Československu*) dýchá porevoluční entuziasmus z možnosti oficiálně bádát nad donedávna tabuizovanými tématy, uchovává si střízlivost a věcnost, podává přehled jednotlivých odstínů politického spektra ruských běženců v Československu (od nejpočetnějších stoupenců monarchismu po nejméně zastoupené socialisty) a zohledňuje též jejich číselný poměr. Neocenitelnou pomocí při jakémkoli bádání o tvůrčí činnosti ruské emigrace v Československé republice mezi válkami je systematická bibliografie Slovanské knihovny s názvem *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918-1945*.² Pro naše téma je užitečný zejména třetí svazek věnovaný emigrantským organizacím (zde hlavně položka *Partija socialistov-revoljucionerov*) a periodikům (její ústřední tiskový orgán *Revoljucionnaja Rossija*). Půda pro výzkum ruské nejen politické emigrace je ovšem i jinak dostatečně připravena například mravenčí prací v českých archivech, ze které v poslední době vzhází mimojiné řada publikací (opět z iniciativy Slovanské knihovny) pod názvem

¹ In: *Slovanský přehled* č. 77 (1991), s. 273-287.

² RACHŮNKOVÁ, Z.-ŘEHÁKOVÁ, M.-VACEK, J.: *Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918-1945*. Praha 1996.

Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky, která vychází postupně od začátku století a jejíž jednotlivé svazky upozorňují na fondy českých archivů týkající se dějin slovanské části východní Evropy - od nejobsáhlejšího dílu zpracovávajícího archivní materiál tehdejšího Státního ústředního archivu (nyní Národního archivu) přes nižší instance až po tzv. archivy zvláštního významu. Nejpodstatnějšími by k našemu tématu byl především 1. díl, konkrétně upozornění na materiály Prezidia Ministerstva vnitra (zprávy o činnosti ruských politických stran),³ a zejména Prezidia Zemského úřadu (schůze strany eserů, jejich tisk).⁴ Mnoho materiálu týkajícího se politické aktivity ruských emigrantů v Československu bylo po osvobození českého území Rudou armádou v květnu 1945 odvezeno v podobě spisové části Ruského zahraničního historického archivu z iniciativy Zdeňka Nejedlého do Moskvy.⁵ Přesto lze říct, že ke všestrannému výzkumu činnosti té části Strany socialistů-revolucionářů (eserů), která působila především od druhé třetiny dvacátých let v Praze, je dostatek systematicky zmapovaného materiálu.

Přesto jsem se rozhodl vydat se jiným směrem, než systematickou analýzou praktické činnosti ruských eserů v Československu ve 20. letech, popisem jejich organizačních struktur, vnitrostranických vztahů jak mezi zahraničními organizacemi ruských socialistů-revolucionářů (lze-li je ještě v tomto případě nazvat „vnitro“stranickými), tak zahraničních struktur s podzemní organizací v sovětském Rusku, zapojení eserů-emigrantů do činnosti Socialistické dělnické internacionály, způsobu podpory v rámci Ruské pomocné akce nebo třenic v rámci Zahraniční delegace eserů (a mnoha dalších organizací s přesně nevymezenými pravomocemi a často jepičím životem).

³ RACHŮNKOVÁ, Z. A KOL.: *Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky*. Praha 2002. Například záznam č. 1299.

⁴ Tamtéž, záznamy 2049, 2109, 2121, 2268.

⁵ CHINYAEVA, ELENA: *Russians Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia 1918-1938*. Mnichov 2001, s. 151. O osudech ruských emigrantů, kteří po osvobození zůstali v Československu tamtéž, s. 217-220.

Respektive pokud se těchto oblastí vymezeného problému dotknu, pak jen okrajově. Jiným směrem jsem se rozhodl vydat ze dvou důvodů. Tím negativním z nich je skutečnost, že tuto zodpovědnou práci rád přenechám analytičtějšímu duším s přísně cílevědomou sebekontrolou, u nichž hrozí zabřednutí do množství nepodstatných detailů a marginálních úvah s daleko menší pravděpodobností, než u mě. Pozitivní motivací jít v tématu „Ruští eseři v meziválečném Československu“ jinou cestou, než je pravděpodobně očekáváno (a jak bylo naznačeno výše), může být v popularizační rovině fakt, že v českém postkomunistickém prostředí jsou slova odvozená od podstatného jména „socialismus“ stále často vnímána s kopřivkou, pochopitelnou po několika desetiletích jeho zneužívání a profanace státní propagandou a v situaci, kdy současný předseda komunistické strany hlásící se k odkazu revolučního marxismu brojí proti užívání pojmu „komunismus“ v souvislosti s čtyřicetiletým obdobím jedné „špatné cesty k sociálnímu ideálu“, ale vzápětí mimoděk použije pro totéž období označení „socialismus“.⁶ Nevytvořil se proto ještě přirozený hlad veřejnosti po poznání složitého fenoménu socialismu.⁷ Proto může být podle mě užitečné načrtnout demokratickou socialistickou doktrínu, která představovala alternativu bolševickému teroru a v přelomovém roce 1917 měla v Rusku nakročeno ke skvělé budoucnosti - 5. ledna roku 1918 se sešlo v Petrohradě na základě široké demokracie zvolené Ústavodárné shromáždění, v němž převážnou většinu tvořili proti Ruské sociálně-demokratické dělnické straně (bolševiků) právě delegáti Strany

⁶ Při debatě se studenty Univerzity Palackého 12. 4. 2010.

⁷ V tomto smyslu můžeme na domácí půdě považovat za průkopnický počín vydání knížky *Nebe na zemi. Vzestup a pád socialismu* amerického politologa Joshuy Muravchika s rusko-židovskými kořeny (jeho židovští prarodiče, shodou okolností eseři, emigrovali po rusko-japonské válce před pogromy na Ukrajině do USA). Překlad Michaela Žantovského u nás vyšel rok po vydání originálu, v roce 2003. Jak vyplývá z názvu Muravchikovy syntézy, považuje socialismus za uzavřenou kapitolu lidských dějin. Definitivní tečkou za hledáním „nebe na zemi“ byly podle něj reformy, kterými procházely jednotlivé sociálně demokratické (resp. socialistické) strany v 90. letech 20. století, jejímiž nejvýznamnějšími představiteli byli Tony Blair a Gerhard Schröder.

socialistů-revolucionářů, a které bylo v noci na 6. ledna rozeznáno⁸ bolševiky na Leninův příkaz a s argumentací jeho známých „Tezí o Ústavodárném shromáždění“.⁹

Protože však naše téma zasazuje esery do kontextu první Československé republiky, nevystačíme si s eserskou socialistickou koncepcí samotnou, respektive s jejím vývojem v ruských souvislostech, ale zamyslíme se, proč mohla Světlana Tejchmanová označit tuto poměrně malou část ruské politické emigrace v Československu za „nejváženější část ruské emigrace v ČSR“.¹⁰ Postavíme si proto eserskou myšlenku do kontextu Masarykova humanitně-demokratického konceptu socialismu, srovnáme ruské demokratické socialisty s podobně (nebo zdánlivě podobně) orientovanou stranou československou, která byla kromě protimarxistického zaměření (stejně jako eseři) pod vlivem Benešovy zahraniční politiky (hlavně však v 30. letech), jejíž součástí byla i Ruská pomocná akce. V neposlední řadě se budeme také soustředit na oficiální eserský tisk – měsíčník *Revoljucionnaja Rossija* a všimneme si vývoje eserského postoje vůči oficiální sovětské politice.

⁸ Peripetie kolem voleb do Ústavodárného shromáždění a historii dnů 5. a 6. 1. 1918 podává např. PIPES, R.: *Dějiny ruské revoluce. Praha 1998, s.159-164.* Subjektivní hodnocení tohoto vypjatého momentu a jeho významu nám zachycuje memoárová literatura účastníků - například ČERNOV, V.: *Pered burej. Vospominanija. New York 1953, s. 353-366.* nebo VIŠNJAK, M.: *Daň prošlomu. New York, 1954, s. 353-383.*

⁹ V českém překladu dostupné například na webu <http://www.marxists.org/cestina/lenin/1917/tezeous.htm> [cit. 10. 5. 2010]. Hlavními Leninovými argumenty byla výjimečná situace občanské války a hrozba „kadeto-kaledinské kontrarevoluce“ a dále třeba fakt, že volící masy nebyly podle něj v době sestavení kandidátek dostatečně obeznámeny s bolševickým kategorickým postojem k pokračování „imperialistické války“.

¹⁰ TEJCHMANOVÁ, S.: *Politická činnost ruské emigrace v Československu v letech 1920-1939. In: Slovanský přehled č. 77 (1991), s. 273-287.* Autorka zde uvádí, že ruských běženců v Československu, kteří se hlásili k socialismu (a to byli především eseři, menševici nehráli v ČSR významnější roli) bylo asi 10 %.

2. VZNIK STRANY A JEJÍ KOŘENY

Abychom však mohli eserský socialismus vytrhnout z ruských souvislostí a zasadit jej do kontextu jejich azylového útočiště, bude nejdříve nutné nastínit si vývoj ideologie socialistů-revolucionářů v absolutistickém carském Rusku, z jehož reality vyrůstal, a s bojem proti němuž spojil nerozlučně své osudy. Sociální hnutí v Rusku má dlouhou a v důsledku celé řady specificky ruských okolností a historických podmínek svébytnou tradici. Ruská revoluce není fenoménem, který by vpadl do ruských dějin jako blesk z čistého nebe, z organizačního hlediska byla důsledkem složitých vztahů různých frakcí socialistického hnutí a jejich dlouhého vzájemně ovlivňovaného vývoje.¹¹ V 90. letech 19. století tento vývoj vykrystalizoval, zjednodušeně řečeno, ve dva hlavní proudy revolučního hnutí: v část sociálnědemokratickou a část hlásící se k odkazu svébytného ruského socialismu. Z tohoto druhého ideového proudu získalo postupně převahu hnutí socialistů-revolucionářů, které se roku 1903 konstituovalo v samostatnou politickou stranu. V následujícím oddíle předkládané práce se pokusíme nastínit, na jakých základech stála eserská politická myšlenka, odkud čerpala inspirační zdroje a jaké stanovisko k nim zaujímal.

2.1. LITERATURA

Českému zájemci dostupná zásadní sekundární literatura k tomuto tématu v podobě syntézy politického vývoje eserů existuje pouze z obou soupeřících hledisek – marxistického (resp. bolševického, komunistického) a

¹¹ Výklad jednotlivých ideových proudů ruské inteligence v 19. a na počátku 20. století podává T. G. Masaryk v díle *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku. Revidované vydání. Praha 1995*. Společenský kvas přelomu 19. a 20. století dává do souvislosti s vládní politikou a hospodářským vývojem VEBER, V.: *Mikuláš II. a jeho svět. Praha 2000*. Užším pohledem (začíná až počátkem 20. století), zato však s přesahem přes říjnový převrat se na ruskou revoluci dívá PIPES, R.: *Dějiny ruské revoluce. Praha 1998*.

vlastního eserského.¹² Využil jsem to eserské v podobě brožury SLETOV, S: *K istorii vozniknovenija partii socialistov-revoljucionerov. Petrograd 1917.*, protože si netroufám očišťovat pozdější oficiální sovětskou historiografii od ideologického nánosu. Velmi užitečné jsou pro nás v tomto směru memoáry eserského ideologického teoretika Viktora Černova (který také později sehrál významnou roli při organizaci eserské činnosti v Československu) *Pered burjej. Vospominanija.* vydané v New Yorku roku 1953. K utvoření komplexnějšího náhledu na eserský světónázor nám bude taky užitečné vyzdvihnout některé význačné body polemiky eserů s jejich politickými protivníky. K tomu jsem využil oficiální eserské propagační materiály – brožury popularizující eserský politický program (*Naša programma. Obščedostupnoje izloženie. Petrograd 1908.*), přímou polemiku s čerstvou bolševickou popřevratovou politikou (*Čto obeščali bolševiki narodu i čto dali jemu. Čego choťjat Socialisty-revoljucionery. New York 1918*) a podobně. Sem taky (nejen) ve svých hodnotících pasážích spadá i zmíněná Sletovova Historie, což považuji za částečné úskalí jeho zařazení k sekundární literatuře.

2.2. NEGATIVNÍ VYMEZENÍ SOCIALISTŮ-REVOLUCIONÁŘŮ V RÁMCI RUSKÉHO SOCIALISTICKÉHO HNUTÍ

Samotný název strany - Strana socialistů-revolucionářů (zkratka SR – eser) - není samoúčelný a jeho obsah je dobré chápat ve dvou rovinách, a to jednak jako vymezení v negativním slova smyslu a jednak jako přihlášení se k ideovému nástupnictví jiné části spektra ruského socialismu. Negativně se socialisté-revolucionáři chtěli vymezit především vůči socialismu marxistickému v podání ruské sociální demokracie. Eferské polemice se sociálními demokraty v Rusku se budeme věnovat trochu podrobněji níže,

¹² Půda pro výzkum je ale dostatečně zorána například monumentálním vydavatelským dílem *Partija socialistov-revoljucionerov. Dokumenty i materialy. 1900-1925. V 3-ch tomach. ROSSPEN, Moskva 1996-2000.* Jak napovídá časové zařazení, editory zajímala domácí eserské organizace.

přesto bude užitečné uvědomit si hned zezáčátku zásadní rozdíl v přístupu ruských sociálních demokratů 90. let a eserů k ruské skutečnosti, který hrál podstatnou roli v jejich ideově politickém zápase po celou dobu jejich společné existence, totiž fakt, že zatímco marxismus 90. let byl v Rusku přijímán a hlásán jako hotový systém přenesený zvenčí, přičemž vznikal za jiných historických okolností jednak časově (v době vrcholu ruské SD na přelomu 19. a 20. století se v její německé vlasti už hlásila krize ortodoxního revolučního marxismu a nastupovala jeho revize ve směru k reformismu) a jednak společensko-ekonomicky (podíl továrního dělnictva ve společnosti byl v Německu a Rusku nesrovnatelný, a to i s přihlédnutím k půlstoletému časovému posunu), eseri byli silně spjati s ruskou tradicí sociálního hnutí.

2.2.1 SOCIÁLNÍ REVOLUCIONÁŘI A NARODNAJA VOLJA

V souvislosti s negativním vymezením názvu strany má zajímavý postřeh S. N. Sletov¹³, totiž že socialisté-revolucionáři neproklamovali ve svém názvu ideové nástupnictví Narodnoj voli, což je paradoxní tím spíše, že v polovině devadesátých let 19. století byla Narodnaja volja oblíbenou součástí názvů nemarxistických směrů a kroužků ruského socialismu. Sletov v této věci upozorňuje na dva aspekty: 1) Bylo by příliš zavazující odkazovat se přímo k - pro ruský socialismus fatální - organizaci, kompromitací jejíhož názvu bylo v té době už beztak dost (o tom ještě viz níže); 2) ruská veřejnost měla Narodnuju volju spojenou takřka výhradně s uskutečňováním individuálního politického teroru, přičemž její agitační práce mezi „pracujícím lidem“ byla v očích veřejnosti terorem upozadována.

¹³ SLETOV, S. N.: *K istorii vozniknovenija Partii Socialistov-revolucionerov. Petrograd 1917. S. 41-42.* Publikaci vydala Strana soc.-rev., není to tedy ze strany S. Sletova výsledek historické analýzy, ale spíš informace z první ruky, pro nás tím zajímavější.

2.3. POZITIVNÍ VYMEZENÍ

2.3.1. ESERŮ A NARODNICTVÍ

Mnohem podstatnější, a pro soudobého člena ruské revoluční inteligence asi i více vnímaná, je snaha eserského hnutí, a později strany, navázat i názvem na své ideové předchůdce – narodniky vůbec. I oficiální název pro narodniky zněl „sociálně-revoluční strana“ (social'norevoljucionnaja partija).¹⁴ Narodnictví (narodničestvo) neboli „chození mezi lid“ (choždenije v narod), tedy agitace a osvětová činnost mezi negramotnými rolníky, bylo svěbytným projevem socialistického hnutí ruské inteligence. Můžeme mluvit o dvou dimenzích narodnictví: „na jedné straně... bylo celé narodnictví západnické, tzn. že nekonstruovalo žádné zvláštní ideály pro Rusko, ale plně se zařadilo k obecnému socialistickému hnutí Západu; na druhé straně ve způsobu směřování k tomuto ideálu bylo stejně tak celé narodnictví svěbytné, a všechny jeho frakce, ať už se jakkoli rozcházely v druhotných otázkách, byly spojeny společnou vírou v možnost obejít stadium kapitalistického vývoje, přičemž se opíraly o občinné a družstevní prvky ruské vesnice, a dospět k socialismu svou vlastní cestou – kratší a přímější, než tomu bylo na Západě.“¹⁵ Ačkoli bylo tedy narodnictví sjednoceno touto základní ideovou linií a svým soustředěním především na rolnictvo (jiný „lid“ v době narodnictví v Rusku v podstatě nebyl), nešlo o jednotnou organizaci, často se naopak jednalo o individuální akce zaměřené na vzdělávání rolníků a tím jejich zapojení do revolučního hnutí; výraz „strana“ tedy nelze chápat v moderním stranickopolitickém smyslu slova, ale spíš jako společenské hnutí spojené především právě ideově.

¹⁴ Tamtéž, s. 42.

¹⁵ B. I. Nikolajevskij v předmluvě k vydání memoárů teoretika eserů Viktora Černova. ČERNOV, V. M.: *Pered burjej. Vospominanija. New York 1953.*

2.3.2. ZEMLJA I VOLJA A DVOJJEDINOST CÍLŮ RUSKÉ REVOLUČNÍ INTELIGENCE

Organizovanější a centralizovanější podoby nabylo narodnictví v organizaci Zemlja i volja, a fakt, že ta byla založena v roce 1863 svědčí o rozčarování inteligence nad provedenou reformou zrušení nevolnictví (1861), která sice de iure zbavila nevolné rolníky osobní závislosti na pomětné šlechtě, de facto však neznamenala zlepšení jejich postavení, protože je uvrhla do neméně tíživé situace závislosti ekonomické. Sám název organizace prozrazuje dvojakost cílů ruské revoluční inteligence: půda (zemlja) jako symbol boje za vyvlastnění půdy z těch rukou, které ji neobdělávají (Černyševskij, jeden z duchovních otců narodnictví: „vše, čím disponují nebo co obdělávají usedlíci podle občinného práva, musí být státním majetkem ve správě obcíny“)¹⁶, tedy cíl hospodářsko-sociální, a svoboda (volja) jako symbol občanských práv, tedy cíl politický. Vztah těchto dvou linií snah ruského revolučního hnutí hrál později také významnou úlohu v polemice jeho jednotlivých frakcí. Sletov upozorňuje na tuto dvojjedinost jako na specifikum ruského sociálního hnutí, že totiž „socialistická strana v Rusku na sebe musela vložít úlohu politického osvobození, která byla na Západě uskutečněna jinými silami.“¹⁷ Vzdělávání rolníků a později i továrních dělníků revoluční inteligencí mělo v Rusku vykompenzovat proces, který na Západě udělal z pasivního rolníka 18. století, za pomoci prostředků jako státní vzdělání, liberalizace trhu a vznik politických organizací, angažovaného občana.¹⁸

2.3.3. CÍL POLITICKÝ A NARODNAJA VOLJA

Právě politické požadavky v čele se svržením anachronického carského samoděržaví přijala za svůj primární cíl původně frakce Zemli i voli, Výkonný

¹⁶ Sletov na s. 9 cit. díla cituje ze statí *O pozemel'noj sobstvennosti, Sovremennik, 1857, № XI.*

¹⁷ SLETOV, S. N.: *K istorii vozniknovenija Partii Socialistov-revolucionerov. Petrograd 1917. S. 16.*

¹⁸ Tuto zvláštnost ruského vývoje vystihuje PIPES, R.: *Dějiny ruské revoluce. Praha 1998.*

výbor strany Svoboda lidu (Ispolniteľnyj komitet Partii Narodnoj voli). Ten proslul především, jak už bylo v jiné souvislosti zmíněno, cestou k prosazení těchto požadavků, a sice individuálním politickým terorem, tedy atentáty na nejvyšší vrstvu státní byrokracie. Opět podle Sletova to však nebyl výraz zoufalství a ocitnutí se narodnické myšlenky ve slepé uličce, ale uvědomělá snaha dát nátlakem na carskou moc prostor pro „sešikování“ lidového vojska pod praporem revoluce.¹⁹ Dlouho byl připravován plán atentátu na nejvyššího byrokrata státu – cara Alexandra II. „Osvoboditele“, přičemž bylo počítáno s tím, že takový čin vyvolá ne-li přímo živelné povstání lidových mas, tedy aspoň aktivizuje proticarskou opozici v boji proti samoděržavné vládě. Nic z toho se však neuskutečnilo. Nejlepší organizátoři a největší hrdinové Narodnoj voli skončili v Šlisselburgu, na nucených pracích nebo v emigraci. Místo aby se nátlak na vládu stupňoval, razance požadavků ochabovala. Sletov cituje poslední vydání časopisu Narodnaja volja z října 1885: „Poslední pevnosti ruské inteligence padly;... V době, kdy by kritická mysl měla pracovat s dvojnásobnou silou..., v této době panuje naprostý duševní rozvrat, chaos nejprotikladnějších názorů na nejelementárnější otázky společenského života. Pesimismus osobní i společenský na jedné straně, religiózně-sociální mysticismus na straně druhé, zaměnily uvědomělost a víru, jak ve společnosti, tak mezi mládeží.“²⁰

2.3.4. PŘÍSTUP RUSKÉ REVOLUČNÍ INTELIGENCE K ODKAZU NARODNOJ VOLI

Z centrální organizace Narodnoj voli zbyli jen jednotlivci. I když periferní součásti organizace pomalu rostly, jejich členská základna sestávala z mladých romantiků schopných sice obětovat cokoliv, neschopných ale organizačně. Potřebovali vedení, které v té době nebylo. Celá 80. a začátek 90.

¹⁹ SLETOV, S. N.: *K istorii voznikovenija Partii Socialistov-revolucionerov. Petrograd 1917. S. 16.*

²⁰ Tamtéž, str. 17, 18.

let byly v prostředí ruského revolučního hnutí (nemluvě o sociální demokracii) ve znamení hledání osobních pochybení ve vedení narodovolců, které vedly k takovému rozvratu, a jejichž prostým odstraněním by se obnovila původní síla organizace. To brzdilo přirozený vývoj a znemožňovalo konstruktivní činnost. Část narodovoleckého hnutí začala inklinovat k marxismu, druhá si od něj udržela „narodnický“ odstup. Bylo by zbytečné zabývat se tady podrobně každým politickým kroužkem revolučního studentstva té doby. Podstatné je, že ta její nesociálnědemokratická část se odvolávala k odkazu Narodnoj voli, ač často zůstával pouze název jako slupka. Některá uskupení ale zachovávala narodovolecké ideály a začala si říkat socialisté-revolucionáři. A právě v jejich prostředí (a zároveň obráceně - právě oni to byli, kdo takové prostředí tvořili) se přibližně od poloviny 90. let začali objevovat „stariki“ – revolucionáři 70. let vracející se z emigrace, nucených prací, vyhnanství.²¹ Už jejich přítomnost naplňovala nastupující generaci sociálních revolucionářů obrovskou mravní silou, kromě toho je ale ideově spojovali s předcházejícím pokolením a předávali jim neocenitelné zkušenosti. Černov vzpomíná na činnost V. A. Balmaševa, vyhnance za účast v revolučním hnutí 70. let, jako knihovníka vzdělávacího klubu pro veřejnost za Černovových gymnaziálních studií v Saratově.²² Vnímá Balmaševovu osamělost, a tragédii „posledního oblaku rozežnané bouře“ mu dává lépe pochopit později až rozhovor s N. K. Michajlovským, filozofem společnosti a teoretikem narodnictví, který studentu Černovovi přibližuje pocit zklamání z neúspěchu narodnické ideje: „Svého času jsem i já splatil daň optimismu – proces degenerace vládnoucích tříd se jevil tak rychlým, že se zdálo, že stejně rychle přijde i veliká historická amputace, která dá vzniknout novému pořádku věcí. Ale museli jsme se přesvědčit o nedožrnlé ustrnulé síle historického atavismu, který vtiskl svou

²¹ Tamtéž, str. 42-45.

²² ČERNOV, V. M.: *Pered burjej. Vospominanija. New York 1953. S. 43-46.*

pečet' celé epoše.“²³ Mladý Černov nechápal takovou melancholickou skepsi: „Ale celý náš život uprostřed hrůz současnosti je tragédie!“ „Jednou pochopíte, že je tu dvojí tragédie: na jedné straně tragédie odsouzenosti, a na druhé... vědomí svázaných rukou. Dej bůh, abyste to nepoznali.“²⁴

2.4. SOCIALISTÉ-REVOLUCIONÁŘI A SOCIÁLNÍ DEMOKRATÉ

Během 90. let se tedy formovaly dva základní směry ruského revolučního hnutí: na jedné straně sílící sociální demokracie, ke které se klonili i mnozí ti, kteří byli zklamáni krizí narodovolecké myšlenky v druhé polovině 80. a na začátku 90. let a hledali zcela nový socialistický systém (který v hotovém a od všeho izolovaném ruském marxismu našli) a na druhé straně k narodnictví se hlásící část spektra ruského socialismu, jehož nejvýznamnějším reprezentantem byly skupiny socialistů-revolucionářů. Proto bude užitečné si nastínit hlavní body jejich vzájemné politicko-ideové polemiky.

2.4.1. OBJEKT REVOLUCE

Nejzásadnější, a proto asi též nejčastěji zmiňovaný, rozdíl mezi eserským (potažmo narodnickým) a sociálnědemokratickým socialistickým světonázorem byl v objektu (a zároveň prostředníkovi, viz níže) jejich snah: zatímco sociální demokracii šlo v intencích ortodoxního marxismu výlučně o tovární dělnictvo (rolník patří do třídy maloburžoazie), eseři vykládali pojem „dělnická třída“ širě, zaměřovali se hlavně na rolnictvo, a to jednak v návaznosti na tradici narodnictví a jednak v argumentaci třídního boje jako na nejvykořisťovanější vrstvu ruské populace. Ačkoli se tedy obraceli se svým

²³ Tento povzdech si ještě připomeneme ve spojitosti s eserskou meziválečnou emigrací a jejich názorem na míru degenerace vládnoucí bolševické strany.

²⁴ Tamtéž, str. 63.

programem jak k dělníkům, tak k rolníkům i inteligenci,²⁵ v centru jejich zorného úhlu byl stále rolník. Program eserů z r. 1908 dokládá, že ruské rolnictvo je v horším sociálním postavení než tovární dělníci následujícím způsobem: Kapitalismus má i své světlé stránky. Tržní mechanismus v továrním průmyslu způsobuje pokrok, zavádějí se stroje, dělníci jsou zbaveni nejtěžší práce, pracují pospolu jako družná rodina, budují pocit sounáležitosti. V kapitalistickém zemědělství k tomu nedochází, stroje se nezavádějí, protože by se využily jen zlomek roku (v sezóně), jednotliví rolníci pracují daleko od sebe, na sezónní práci se najímají námezdní síly, které mimo sezónu rozmnožují městskou chudinu.²⁶

2.4.2. PRACUJÍCÍ LID – OBJEKT NEBO SUBJEKT REVOLUCE?

Další oblastí sporů, ačkoli spíše pomyslných, jak uvidíme dále, je role proletariátu, resp. pracujícího lidu (dle narodnické tradice) v budoucí revoluci. Přestože sociální demokraté tvrdí, že v jejich chápání je dělník aktivním subjektem revoluce, kdežto pro „buržoazní revolucionáře“ Narodnoj voli (a tedy i pro jejich ideové nástupce esery) hraje pouze roli prostředku k jejímu dosažení, eserský autor polemické brožury „Evoluce ruské socialistické myšlenky“ je, jistě nikoli bez dávky dobře tajené rozkoše, usvědčuje v opaku přímo na stránkách jejich tisku. Načež konstatuje, že narodovolec (potažmo eser) a revoluční marxista stojí v podstatě na témže stanovisku, protože oba si uvědomují nutnost agitace mezi pracujícími v zájmu získání je pro revoluční myšlenku, zároveň je však jasné, že se nepodaří získat je pro revoluci všechny.

²⁵ Závěrečná část brožury *Čto obeščali bolševiki narodu i čto dali jemu. Čego čotjat Socialisty-revoljucionery. New York 1918*. Ač je tato brožura vydána po říjnovém převratu, a na věc se tedy dívá skrz prizma nejen praktické politiky ve Státní dumě, ale i bolševického převzetí moci, je zajímavé srovnat cílové skupiny eserů (dělnictvo, rolnictvo, inteligence) např. s tezí Klofáčova programu českého národního socialismu, „strana pracujících rukou a perem“. U rolnictva argumentuje brožura právě tím, že nejen dělník je vykořisťován kapitalistickým způsobem výroby.

²⁶ *Naša programma. Obščedostupnoje izloženiye. Partija Socialistov-revoljucionerov, Petrograd 1908*.

Společenský převrat tedy provede organizovaná a uvědomělá menšina (intelligence a část pracujících, kterou se podařilo zrevolucionizovat) a zbytek pracující třídy bude s „obavami sledovat, jak se hroutí zdi jeho odvěkého společenského žaláře a bojácně nasávat čerstvý vzduch socialismu pronikající skrz škvíry“.²⁷

2.4.3. PŘÍPRAVA REVOLUCE

Další podstatná protiva spočívá vůbec v přípravě nadcházející revoluce. Zatímco sociální demokraté se drželi ortodoxně marxistické doktríny rozkladu kapitalismu zevnitř s mezistupněm buržoazní revoluce, narodnická tradice chtěla revoluci pomoci – jednak agitační a vzdělávací práci mezi pracujícími a jednak individuálním politickým terorem (Narodnaja volja a později eseři). Tento fakt dobře mimoděk ilustruje záznam policejního úředníka z Nižního Novgorodu, který už ne tak mimoděk, dokonce snad i s jistým uspokojením, uvádí Stepan Sletov: „... v Nižním Novgorodě se ještě v r. 1893 vytvořil kroužek narodovolců, který si dal za cíl dosáhnout politické svobody pro lid, zatímco současně pracující kroužek marxistů se snažil organizovat dělnickou inteligenci a jejím prostřednictvím rozbít u dělnické třídy přesvědčení o nutnosti vyžadovat zlepšení jeho materiálního postavení.“ Ve stejné souvislosti Sletov cituje tiskový orgán petěrburské skupiny socialistů-revolucionářů: „My jsme *socialisté-revolucionáři*, oni (sociální demokraté, V. P.) *socialisté-evolucionisté*.“²⁸ Neboli: My jdeme aktivně vstříc revoluci, oni čekají na takové zubožení dělnické třídy, které povede podle marxistické doktríny k samovolnému rozkladu kapitalistického systému výroby.

²⁷ Polemická brožurka *Evolucija russoj socialističeskoj mysli* je přílohou časopisu *Vestnik russoj revoljucii*, № 3, Paříž-Ženeva 1903., oficiálního tiskového orgánu Strany Socialistů-revolucionářů.

²⁸ SLETOV, S. N.: *K istorii vznikovenija Partii Socialistov-revolucionerov. Petrograd 1917. S. 40-42.*

2.5. SHRUTÍ

Z tohoto stručného vhledu do dějin ruského sociálního hnutí bychom si měli odnést především důraz, jaký kladli socialisté-revolucionáři na rolnictvo, a tedy na agrární otázku, a dále momenty jejich sporu se sociální demokracií a později s jeho hlasitější, bolševickou částí, které se projeví v ještě křiklavější podobě po říjnovém převratu a odchodu části eserů do emigrace. Musíme si však zároveň uvědomit, že všechna tato jablka sváru se v průběhu času proměňovala: bolševici oproti předchozímu nezájmu o agrární otázku se v roce 1917 stávají ultrapopulisty, když hlásají: „půdu rolníkům a hned“, eseri zase v průběhu bolševické diktatury kladou stále více důraz na spontánní odpor pracujících (přitom je však pro ně agitace stále hlavní zbraní pokračující ruské revoluce). Předložený exkurz do samoděržavného Ruska byl mimojiné důležitý též proto, abychom pak lépe pochopili eserský pocit výlučnosti, když byli hlavně po velkém procesu s Ústředním výborem Strany socialistů-revolucionářů v roce 1922 nuceni se opět uchýlit do ilegality a působit mezi lidem v ještě dusnějším prostředí protiopoziční hysterie, než jak tomu bylo za posledních Romanovců.

3. ESEŘI A ČESKÝ NÁRODNÍ SOCIALISMUS

Internacionální ráz socialistického hnutí, který začal být akcentován s nástupem vědeckého socialismu a který našel už před první světovou válkou výraz ve dvou mezinárodních socialistických organizacích, internacionálách, nás přivádí ke hledání paralel k eserské ideologii v jiném než ruském prostředí. Vzhledem k našemu tématu, které má zasadit eserskou myšlenku do českého/československého politického kontextu, bude vhodné hledat tuto paralelu mezi českými politickými stranami.

3.1. STYČNÉ BODY PROGRAMU?

Nejvýznačnější charakteristikou Strany socialistů-revolucionářů v rámci socialismu přelomu 19. a 20. století bylo jednoznačně jeho protimarxistické vymezení. V českém politickém spektru tohoto období existovala socialistická strana, která byla na odmítnutí marxistického hlediska přímo založena – Česká strana národně socialistická. Ačkoli záporný poměr obou stran – jak eserů, tak národních socialistů - k revolučnímu marxismu, či marxismu vůbec, vycházel z jiných předpokladů (viz dále), našel výraz v soupeření se sociálně demokratickou částí politického spektra nejen v ruském prostředí, jak už jsme viděli výše, ale i v české a později československé politické kultuře v případě českého národního socialismu. Na základě negativního vymezení se vůči sociální demokracii dokonce obě hnutí vznikala a konstituovala se v politické strany. Přesto lze v programu či ideji těchto stran najít určité rozdíly, někdy zásadní, které vycházejí samozřejmě především z jiné zkušenosti politické kultury a společenského vývoje daných prostředí vůbec. Mimo protimarxistický osten charakterizuje český národní socialismus i další prvek, který ji může potenciálně sblížovat s ruskými esery – v meziválečném období se jeho hlavou stal dr. Edvard Beneš, dlouholetý ministr zahraničních věcí ČSR a z iniciativy T. G. Masaryka a ve spolupráci s Václavem Girsou i organizátor Ruské pomocné akce, která si vytkla za cíl pomoci připravovat ruskou demokratickou inteligenci k práci na budování budoucího demokratického Ruska poté, co ekonomicky i politicky neudržitelný bolševický režim v Rusku padne.²⁹ Tato zdánlivá souvislost, tedy možná socialistická solidarita či jen podpora demokratických tendencí Ruska v podobě eserů (jak už víme, zvítězili nad bolševiky v demokratických volbách do Ústavodárného shromáždění) ze strany národních socialistů – opory československé demokracie, však ztrácí na relevanci, když si uvědomíme tuto časovou souslednost: začátek Ruské akce (a

²⁹ Základní příručkou o aktivitách ruské emigrace (a tedy i o Ruské akci) je u nás VEBER, V.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945. Praha 1995.*

zároveň asi vrchol entuziasmu s ní spojeného) – 1922, vstup Beneše do Československé strany socialistické (navíc „pod nátlakem stranickopolitických špiček“³⁰) – 1923, tzv. „Benešův“ program ČSS, kterým se strana stává oporou Benešovy zahraniční politiky, Hradu a masarykovské demokracie³¹ – 1931. Ruská akce, která poskytla útočiště eserské emigraci, tedy nebyla myšlenkou českého národního socialismu, jejímž prostřednictvím by se promítla do Benešovy diplomacie, ale právě naopak: benešovská zahraniční politika (jejíž součástí byla i představa o budoucím demokratickém Rusku a nutnosti vychovat pro něj demokraticky orientovanou inteligenci) si postupně vytvarovala národní socialismus, ostatně už v době, kdy bylo nadšení pro příští demokratické Rusko pod dojmem z vývoje situace ve skutečném, bolševickém Rusku totam. Navíc Ruská akce nebyla zaměřena úzce politicky, ale vědecky a kulturně (politiku ovšem nevyjímajíc). Přes tuto pro mne drtivou deziluzi bude ovšem užitečné uvědomit si shody, rozdíly a východiska těchto dvou stran ať už ji budeme vnímat jako vklad k srovnávacímu studiu socialismu či jen srovnání společenskopolitického ovzduší, ve kterém se formovaly.

3.2. PRAMENNÁ ZÁKLADNA

V oddíle věnovaném srovnání eserů s českým národním socialismem se pokusím všimnout si zásadních momentů programů obou stran a jejich postojů ve vzájemném srovnání, a zároveň se budu snažit postihnout historické okolnosti, které je do jisté míry tvarovaly. Podkladem mi budou především programová prohlášení obou stran. V případě českého národního socialismu půjde hlavně o tzv. „Klofáčův“ program z roku 1897.³² Dále použiji jiná programová prohlášení, komentáře vedoucích osobností strany a podobně. V případě eserů mi bude základem popularizovaný program z r. 1908, se

³⁰ HARNA, J.: *Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998, s. 23.*

³¹ Tamtéž, s. 25.

³² Podle HARNA, J.: *Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998, vydaného v rámci Edice politických programů Historickým ústavem AV ČR.*

kterým jsme se už seznámili v předchozím oddíle, když jsme sledovali esersko-bolševickou polemiku.³³ Pro získání pohledu z druhé strany nahlédneme i do oficiální bolševické/komunistické literatury, více či méně dogmaticky kritizující ostatní socialistické proudy.³⁴

3.3. NÁRODNÍ SOCIALISTÉ, ESERŮ, SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE A „NÁROD“

Bude vhodné začít právě vztahem národních socialistů/eserů k sociální demokracii, protože, jak už bylo řečeno výše, obě hnutí se na základě tohoto vymezení konstituovala. Trnem v oku skupinám „národních dělníků“ fungujícím v Čechách a na Moravě už před vznikem strany byl internacionalismus československé sociální demokracie, který vyvrcholil „protistátoprávním prohlášením“ českých sociálně demokratických poslanců na půdě vídeňské Říšské rady 30. března 1897. V takřka okamžité reakci vznikl dokument „českého národního dělnictva“, který se důrazně ohradil proti vystoupení soc. dem. poslanců a upřel jim „práva vydávati se za zástupce českého lidu dělného“³⁵. Strana českého národního socialismu byla na světě. Kromě důrazu na národ nechtěli národní socialisté akceptovat schematickou marxistickou doktrínu třídní společnosti.³⁶

Zrekapitulujeme si pro nové účely esersko-marxistickou polemiku: ruští socialisté-revolucionáři dávali na rozdíl od ruské SD daleko větší prostor rolnictvu, vnímali jej jako hlavní objekt toužené revoluce, věnovali se osvětě mezi rolníky. S marxisty polemizovali ve dvou zásadních otázkách. V první řadě šlo o problém, koho zahrnout do třídy vykořisťovaných. Třídní společnost

³³ *Naša programma: obščedostupnoje izloženie. S.-Peterburg 1908.* vydané Stranou soc.-rev.

³⁴ V případě eserů to bude MEŠČERJAKOV. V.: *Partija socialistov revoljucionerov. Moskva 1922.* (rok vydání nám signalizuje i účel – viz níže), v případě českého národního socialismu půjde o předmluvu (především) k HARNA, J.: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu, Praha 1978.*

³⁵ HARNA, J.: *Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998, s.33.*

³⁶ "Klofáčův program" z r. 1897: "Taktikou naší jest postupný úsilný vývoj v mezích daných [stávajících, pozn. V. P.] řádů... Třídním bojem nemíníme pracovati." HARNA, J.: *Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998, s.36.*

eseři (narozdíl od českého národního socialismu) v podstatě neodmítali, chápali ale vykořisťovanou třídu šíře a s odkazem na hospodářsko-společenský stav Ruska viděli jako její základ rolníka - ten je totiž podle nich stejně, ne-li více, postihnut kapitalistickým způsobem výroby, není tedy „malý buržoá“. Za druhé spočívala polemika eserů se sociální demokracií v otázce průběhu revoluce, kdy ortodoxní revoluční marxisté podle eserů paradoxně nechtěli aktivně pomoci pracující třídě ke zlepšení sociálního postavení, ale dle doktríny naopak čekali na takové její zubožení, které vyvolá spontánní rozklad kapitalismu zdola. Eseři naproti tomu šli aktivně vstříc revoluci, především agitací a osvětou mezi pracujícím lidem. Tím se v podstatě ztotožnili s revizí ortodoxního marxismu, zatímco tehdejší ruská soc. demokracie trvala na "zastaralém" revolučním postoji.

Otázku "nár. socialisté/eseři a sociální demokracie" lze tedy shrnout takto: oběma nemarxistickým stranám šlo v polemice se sociálně-demokratickým hlediskem především o "národ". Zatímco ale českému národnímu socialismu šlo o národ ve státoprávním smyslu, ruští socialisté-revolucionáři stáli na straně národní tradice sociálního hnutí a odkazovali se na specifika ruského národního společenského vývoje (oproti opožděnému dovozu německého revolučního marxismu, který operoval s pojmem "revoluce" v absolutní rovině). Státní právo nepochitických národů jim ale nebylo cizí, v programu z roku 1908 zmiňují oblastní autonomii a právo národů na sebeurčení.³⁷

3.4. MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ HNUTÍ

Se vztahem sledovaných stran k internacionální (aspoň manifestačně) sociální demokracii nutně souvisí i jejich postoj k mezinárodnímu socialistickému hnutí jako celku. Národní socialisté na něj ale nedohlédli skrz

³⁷ *Naša programma: Obščedostupnoje izloženiye. P.S.R., Petrograd 1908, s. 25,26.*

zatmění marxistickým internacionalismem, jenž podle nich škodil zájmům českého pracujícího lidu. Naproti tomu eseri se výrazně angažovali pro mezinárodní socialismus a přes odpor Plechanovových sociálních demokratů se v roce 1904 stali součástí II. ("socialistické") Internacionály v osobě delegáta I. A. Rubanoviče.³⁸ Zapojení do mezinárodního socialistického hnutí se pak odrazilo za 1. sv. války (viz dále). Když byla v roce 1922 v Hamburgu II. internacionála obnovena pod názvem Socialistická dělnická internacionála, stala se pro exilové esery platformou protestů a manifestů proti bolševické diktatuře, především potlačování opozice (jak ještě uvidíme dále).

Na tomto místě se zmiňme i o "socialistické spolupráci" na úrovni státní. Obě strany totiž projevily snahu zorganizovat jednotnou socialistickou stranu. Václav Klofáč tak mluví na luhačovickém shromáždění českých politických stran o sjednoceném českém socialismu, který však podle Bohuslava Šantrůčka, Klofáčova životopisce, ztroskotál na Šmeralově sociální demokracii, ale nakonec i na národně-socialistickém mesianismu Klofáčově, nesmiřitelném vůči sociální demokracii: „...je to také ohromný zájem národa, aby právě národní socialismus své veliké poslání v českém lidu dokonal, aby v širokých vrstvách českého pracujícího lidu, které českou duši ztratily v marxismu, znova tuto českou duši probudil, aby vliv cizího myšlení v ohromné části českého národa potlačil a pomohl tu k vítězství myšlenkám i metodám, jež odpovídají českým potřebám, českému národu, českému člověku.“ Podobně eserům šlo o sblížení s ruskou sociální demokracií, před Amsterdamským kongresem dokonce došlo k organizačnímu spojení některých lokálních skupin eserských se sociálně demokratickými. Tato tendence ale neměla dlouhého trvání a sociální demokracie vyhlásila eserům de facto válku.³⁹

³⁸ Drama kolem zvolení eserského delegáta do II. Internacionály popisuje působivě ČERNOV, V. M.: *Pered burej. Vospominanija*, New York 1953, s. 199-204.

³⁹ ČERNOV, V. M.: *Pered burej. Vospominanija*, New York 1953, s. 201, 202.

3.5. ZPŮSOB PREZENTACE PROGRAMU

Pod tímto vágním záhlavím chci poukázat na docela různorodé aspekty prezentování obou stran sebe sama: na více či méně hodnověrnou snahu obou ukotvit svou ideologii hluboko do minulosti (do první poloviny 19. st.) a vztah k cílovým skupinám v závislosti na podmínkách společensko-politické situace v českých zemích a v Rusku.

3.5.1. UKOTVENÍ STRANICKÉ IDEOLOGIE V MINULOSTI

Obě zkoumané strany se snaží poukazovat na kontinuitu národně citícího dělnického hnutí (v případě českého nár. soc.), respektive se specifiky ruského vývoje počítajícího socialismu (u eserů) a pokoušejí se ji dovést pokud možno před polovinu 19. století, nejspíš částečně i se snahou archaizovat vlastní socialistickou cestu vůči "mladému" marxismu. Hugo Traub vidí jako jedno ze zřidel národního socialismu slovansko-mesianistický socialismus myslitele Augustina Smetany a například jeho ideu, že jsou "Slované předurčení dovršit dějinný vývoj" díky jejich "hlubokým vlohám k socialismu".⁴⁰ Dále píše o Chleboradovi, Barákově snaze o "znárodnostnění" Dělnických listů a později o jednotlivých lokálních skupinách národních dělníků; a asi spíše tuto tradici, než koncepcí Smetanovy, má na mysli Josef Harna, když mluví o tom, že politická a ideová výzbroj národního socialismu se tvořila "ze starších nacionalistických tendencí v českém dělnickém hnutí, ze zlomků nejrůznějších maloburžoazních názorů a z negace sociálně demokratické interpretace marxismu".⁴¹ Socialisté-revolucionáři se pochopitelně odkazují na díla Gercena a Černyševského, nestorů narodnictví. Brožura *Evoljucija ruskog socialističeskoj mysli*⁴² přes svůj zobecňující název (na jehož základě bychom na rozdíl od Traubova „Jak se připravoval a rodil

⁴⁰ TRAUB, H.: *Jak se připravoval a rodil český národní socialismus, 1932-?*

⁴¹ HARNA, J.: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu, Praha 1978, s. 21.*

⁴² Brožura je přílohou 3. čísla časopisu *Vestnik ruskog revoljucii (1903)*, v němž publikovali eseři mj. polemiky s Ruskou sociálně demokratickou dělnickou stranou.

český nár. soc.“ spíše čekali ohlédnutí se hlouběji zpět) obsahuje především polemiku eserského (potažmo narodovoleckého) socialistického světónázoru se sociálně demokratickým.

3.5.2. OSLOVENÉ SPOLEČENSKÉ VRSTVY

Společenské skupiny zahrnuté do programu obou stran vykazují značnou podobnost - má jít především o dělníky a rolníky vykořisťované velkokapitalistickou výrobou a pokrokovou inteligenci.⁴³ U každé ze stran ovšem vychází toto zaměření z jiných východisek. Zatímco to eserské je nastíněno v poznámce, národní socialismus se rodí v jiné politické situaci. Na konci devadesátých let mělo Rakousko za sebou už několik desetiletí ústavního vývoje, česká společnost už do značné míry aktivně žila politikou, vznikaly masové politické strany. Chtěla-li nová strana v takovém prostředí, kde značná část potenciálního voličstva už byla vázána na existující strany, uspět, musela nutně hledat ještě ne úplně podchycené možné sympatizanty. Tuto situaci národním socialistům značně usnadnila sociální demokracie svým protistátoprávním prohlášením. S tímto členským (a potenciálně voličským) kapitálem národně (protiněmecky) cítícího dělnictva se mohla nová strana vrhnout do dalšího boje o voliče. Teprve po jejich získání bylo možné prosadit „spravedlivé“ zájmy strany. Z tohoto úhlu je podle mě nutno částečně nahlížet tak široce koncipované oslovení "všech vrstev". Teď už záleželo pouze na umném (co nejuvážnějším?) formulování programu tak, aby uspokojilo co nejvíce váhajících. V případě eserů nešlo o voliče (většinou). Ti sami uznávají, že jedním z ruských specifíků je vysoká negramotnost obyvatelstva a jeho víra v božskou autoritu cara. Duma (kterou eseré bojkotovali) je díky nastavení

⁴³ Brožura *Čto oběščali boľševiki narodu i čto dali jemu. Čego čotjat socialisty-revoljucionery, New York 1918* vyzývá ke spolupráci všech tříd, tj. nejen dělníků, ale i rolníků vykořisťovaných kapitalismem a inteligence (myslí se ta narodnická), která položila oběti v boji se samoděržavím a vzdělávala pracující lid. "Klofáčův program" říká shodně, že "úkoly zmíněné dají se docílit pouze při pospolitosti a součinnosti všech vrstev." (HARNA: *Politické programy...*, s. 36)

volebního systému skrz-naskrz prosáklá kapitálem, nemá proto smysl se jí účastnit. Smysl má jen agitovat lid, vzdělávat ho a popouzet proti samoděržaví, které je rovněž společenským reliktem (jinde v Evropě panovníka i kapitalisty omezuje účinný parlament, který my nemáme).⁴⁴ Smysl mělo pro esery kandidovat až do Ústavodárného shromáždění, kdy republikánské volby byly nastaveny široce demokraticky. Proto tedy opření se o zrevolucionizovatelné rolnictvo a dělnictvo a pokrokovou inteligenci (kterou tvořila strana sama). Tedy: na jedné straně národní socialismus, který k prosazení svých spravedlivých požadavků potřeboval získat voličskou základnu svým široce a vágně koncipovaným programem, ve kterém před první světovou válkou využíval momentálních společenských nálad (hesla "hltavý velkokapitál", "poroba cizácká", "pionýři židovsko-německé kultury"...) ⁴⁵, a na druhé straně eseři, kteří se snažili protisamoděržavné nálady sami vyvolat a o zbytečné volební hlasy nestály. Když se po uchopení moci bolševiky, a zejména po procesu s centrálním eserským orgánem v létě roku 1922, eseři opět ocitli v ilegalitě a jejich exilové organizace formulovaly protibolševické manifesty a analyzovaly na stránkách svého tisku neudržitelnost sovětské ekonomiky a její neslučitelnost se zájmy pracujících, mohlo by to svádět k myšlence, že straně, která se nikdy nepodílela na zodpovědnosti vládnutí, tento stav vyhovoval. Že nepotřebovala a nechtěla voličské hlasy, které by ji (jako například české národní socialisty) uvrhly do mocenskopolitického „kupčení“ s hlasy nerozhodných či nepodchycených voličů. Nesmíme v této souvislosti ale zapomínat, že volby do Ústavodárného shromáždění na konci roku 1917 eseři vyhráli přes bolševickou propagandu, která se je snažila zdiskreditovat jako zastánce starého velkostatkářství a sebe vykreslit jako jediné zástupce

⁴⁴ *Naša programma: Obščedostupnoje izloženiye. P.S.R., Petrograd 1908, s. 18-22.*

⁴⁵ HARNÁ, J.: *Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998, s. 34, 35.*

zproletarizovaného rolnictva, kteří mu můžou zabezpečit podíl na půdě, a to hned.⁴⁶

3.6. BOLŠEVICKÁ/MARXISTICKÁ REFLEXE ESERŮ/NÁRODNÍCH SOCIALISTŮ

Vzhledem k politickému procesu s esery v létě 1922 pocítili bolševici nutnost náležitě odhalit eserské kontrarevoluční a reakcionářské ledví. Vznikla publikace V. Meščerjakova *Partija socialistov revoljucionerov*, jejíž úvod představuje třináct zásadních bodů, z nichž 8 objasňuje, jak socialisté-revolucionáři zradili rolnictvo, socialismus i revoluci, ačkoli na počátku svého působení tvořili „čestnou maloburžoazní stranu“.⁴⁷ O zradě revoluce mluví Meščerjakov v souvislosti s 1. světovou válkou, v níž se prý postavili na stranu jednoho tábora imperialismu (tedy do služeb cara) proti druhému. Nepřipomíná už ovšem, že tomuto trvání eserů na dodržování spojeneckých smluv předcházely složité názorové třenice v řadách eserů⁴⁸ a že když byla 5. září 1915 (poté, co se myšlenka na obnovu Internacionály definitivně prokázala jako utopie) svolána mezinárodní konference některých socialistických stran ve švýcarském Zimmerwaldu s cílem apelovat na internacionální solidaritu v zájmu „míru bez anexí a kontribucí“, podepsal její manifest kromě Lenina a menševika Akselroda i eser Natanson.⁴⁹ Meščerjakov správně vnímá jako zlom v politice eserů březnovou revoluci v Rusku v roce 1917. Neobjasňuje ale tento

⁴⁶ Eseři nechtěli po březnové revoluci provést radikální pozemkovou reformu bez důkladné přípravy a vytvoření systému, který by zaručil co největší stabilitu fungování nového socializovaného zemědělství. Mark Veniaminovič Višnjak, představitel pařížské, „pravicové“, eserské emigrace ve svých pamětech *Daň prošlomu. New York, 1954, s. 353-383* uznává, že v krátkém demokratickém období roku 1917 strana zaváhala a věnovala přípravě příliš mnoho času.

⁴⁷ MEŠČERJAKOV, V.: *Partija socialistov revoljucionerov. Moskva 1922, s. 3-6.*

⁴⁸ SLAVÍK, JAN: *Studie k dějinám ruské revoluce I.: Ruské strany politické za světové války. Praha 1926.* Slavík jde hlouběji v objasnění postojů eserů k válce. U Černova například mluví o důsledném internacionalismu (tedy názoru, že číkoli vítězství bude špatné, proto je třeba usilovat o mír) a o rozvinutí ideje „třetí síly“, která se bude opakovat v případě ruské občanské války a v dalších konfliktních situacích.

⁴⁹ ČERNOV, V. M.: *Pered burej. Vospominanija, New York 1953, s. 304-310.*

posun socialistů-revolucionářů od politického negativismu (jehož příčiny byly nastíněny na konci oddílu „Způsob prezentace programu“) ke spolupráci s Prozatímní vládou změnou politických okolností – svržení cara, demokratická ústava - , díky nimž mělo podle eserů teprve teď smysl angažovat se v oficiální politice a politicky zastupovat pracující lid. Naopak cituje Lenina, který tento obrat vysvětluje oportunismem a ochotou „prodat zájmy pracujících a vykořisťovaných mas za ministerská křesla, za blok s menševiky a kadety“.⁵⁰

V případě českého národního socialismu nelze mluvit o obratu „čestné strany“ k reformismu (jako u eserů po březnu 1917), protože ti od počátku deklarovali odmítavý postoj k revolučnímu marxismu a dokonce i k třídnímu boji samotnému. Národní socialisté hráli podle J. Harny „od počátku ... téměř neustále v politickém životě národa retardační a nakonec otevřeně reakční úlohu“.⁵¹ Správně podle mě chápe, že strana byla produktem složité politické, národnostní a sociální situace českého národa v Rakousku-Uhersku přelomu století. Všímá si také v podstatě postupného splnutí programu Československé strany národně socialistické s oficiální politickou linií Hradu, ačkoli pod schematickou protiprvorepublikovou formulací myšlenky je v podstatě možné představit si cokoli.⁵²

3.7. SHRnutí

Lze tedy učinit nějaké závěry ze srovnání dvou zásadně odlišných socialistických stran? Pro naše téma v první řadě ten, že nelze hledat přímou organizační souvislost mezi českými národními socialisty a ruskou eserskou emigrací v Československu. Ukázali jsme si, že zdánlivě společné znaky (protimarxistická rétorika, svého druhu důraz na národ) měly u obou stran

⁵⁰ MEŠČERJAKOV, V.: *Partija socialistov revoljucionerov. Moskva 1922, s. 4.*

⁵¹ HARNA, J.: *Kritika ideologie a programu českého národního socialismu, Praha 1978, s. 102.*

⁵² „Český národní socialismus za této situace [rozuměj: v době po utlumení revoluční vlny a politického vítězství buržoazie] postupně degeneroval a stával se stále jednoznačněji přívěskem buržoazní ideologie při obhajobě statu quo v státě;...“ Tamtéž.

kořeny v naprosto odlišné skutečnosti a společenském kontextu. Možná právě proto je ale užitečné (a možné) si uvědomit, jak rozdílné cesty vedou někdy ke zdánlivě identickým cílům, a jak je proto nutné podrobovat je zdravé kritice. S rizikem až nevěcné generalizace lze postoj (a postup) českého národního socialismu vůči sociálním skupinám českého obyvatelstva, označeným v programových dokumentech za cílové, pojmenovat jako politický pragmatismus, determinovaný ale do značné míry situací na politické scéně, do které Strana národních dělníků vstupovala.⁵³ Esery lze v tomto smyslu označit za narodnické idealisty, kteří opustili cestu výlučné revoluční osvěty mezi pracujícím lidem až v době krátkodobého vstupu demokracie do Ruska v březnu 1917. Vědomě jsem se zde nevěnoval srovnání praktického programu obou stran, protože se v zásadních požadavcích v podstatě shoduje (ačkoli každá strana akcentuje jiné aspekty), a to jak v oblasti politické (sebeurčení národů, široká demokracie, silná samospráva, ochrana menšin)⁵⁴, hospodářské (progresivní daň z příjmu i dědictví, zrušení nepřímých daní)⁵⁵, v otázce dělnického zákonodárství (max. pracovní doba, min. mzda, zákonné pojištění, omezení práce žen a dětí...) i oblasti kultury (sekularizace školství, odluka církve od státu).⁵⁶

4. MASARYKŮV POLITICKÝ PROGRAM A ESEŘI

Český národní socialismus však samozřejmě nebyl jedinou socialistickou ideologií odmítající v českém prostředí východiska marxismu. Mnohem propracovanější koncepcí, která však nemá vyhraněně socialistický

⁵³ Harna sice mluví o „etickém pojetí socialismu“ národních socialistů, ale v protikladu k politicko-ekonomickému pojetí vědeckého socialismu. Tamtéž, s. 103.

⁵⁴ Národní socialisté však pochopitelně kladou na sebeurčení národů zásadní důraz. Pozoruhodné je v politické oblasti i zahrnutí ženské společnosti do politického života skrz volební právo – zřejmě jako další, zatím „volné“, části potenciální voličské základny.

⁵⁵ Strany se ovšem rozcházejí v otázce vlastnictví půdy – eserům jde o společenské vlastnictví se správou místních organizací (kontinuita tradiční ruské občiny), národní socialisté chtějí půdu v soukromých rukou rolníků.

⁵⁶ Národní socialismus vyzdvihuje křesťanství proti církevnictví a v kulturní oblasti klade důraz na výchovu k mravnosti.

charakter (ve smyslu výlučného světonázoru) je humanitní demokracie sociologa a politika Tomáše Garrigua Masaryka. Masarykovým politickým programem je vlastně soubor všech jeho nejen velkých syntetických teoretických prací, ale taky všech aktuálních poznámek ke společensko-politickému dění, kterými se v průběhu svého vědeckého i politického života vyjadřoval ke společenskému vývoji. Systematicky zmapovat a analyzovat Masarykův politický program a vytvořit z něj syntézou kompaktní celek se ještě koncem čtyřicátých let dvacátého století pokusil sociolog Miloslav Trapl. Ještě na počátku roku 1948 tak vyšla práce *Masarykův program*, v jejíž třetí části nesoucí název Socialismus podává autor nástin vývoje Masarykova postoje k sociální otázce včetně jeho zásadní součásti – polemiky s marxistickým pojetím socialismu.⁵⁷ Tato stať nám poslouží k načrtnutí Masarykova sociálního programu v nejhrubších obrysech, abychom jej pak mohli pro naše účely srovnat s eserskou socialistickou myšlenkou.

4.1. MASARYK A MARXISMUS

Historického materialismu Marxova si Masaryk váží do té míry, do které je mu zdravou reakcí na jednostranný romantický subjektivismus, neboli filosofii dějin, podle níž je takřka výlučným hybatelem historie silná osobnost. Míni ovšem, že kyvadlo filozofie dějin se v Marxově případě vychýlilo do druhé krajnosti, kdy vědomí jednotlivce je považováno za iluzorní a jedinou relevantní historickou silou je souhrn objektivních, materiálních podmínek, který tvaruje pudy společenských mas.⁵⁸ Masaryk tak napadá koncepci dějin založenou výlučně na ekonomických vztazích a třídním boji. Uznává sice jeho existenci, ale odmítá v něm vidět jediný tvůrčí proces historie.⁵⁹ Stejně tak Viktor Černov formuluje eserský postoj k třídnímu boji (v roce 1894):

⁵⁷ TRAPL, M.: *Masarykův program. Demokracie – socialismus – česká otázka. Brno 1948. S. 110-148.*

⁵⁸ TRAPL, M.: *Masarykův program. Brno 1948. S. 117.*

⁵⁹ Tamtéž, s. 119.

„Nezavrhujeme teorii třídního boje, jen se domníváme, že do základů dělení společnosti do tříd musí být položen nějaký širší sociologický princip, než ekonomická vypočítavost“.⁶⁰

Dalším prvkem Marxova světového názoru, se kterým Masaryk polemizuje je amoralismus, který je podle Marxe základem sociální revoluce. Té se totiž podle něj nedovoláváme ve jménu etiky, ale ve jménu neúprosného zákona příčiny a následku. Nový spravedlivý řád přijde ne díky apelaci na sociální spravedlnost či lásku k bližnímu, je zaručen železnými, objektivně danými zákony. Masaryk naopak vyznává v sociální otázce hledisko humanitní etiky a váží si moderních socialistů, kteří jej zohledňují (Bernstein, kadet Tugan-Baranovskij, angličtí socialisté).⁶¹ Postoj eserů navazujících na narodnickou osvětu je vyložen výše (v oddíle o polemice s ruskou sociální demokracií, konkrétně o „přípravě revoluce“) a i v emigraci apelovali na solidaritu s perzekuovanými straníky a bolševickým válečným komunismem či státním kapitalismem NEPu vykořisťovaným pracujícím lidem. Ani v tomto případě tedy nečekali s rukama v klíně na zhroucení neudržitelného systému a podzemní eserské organizace v sovětském Rusku horlivě agitovali mezi lidem. I v tomto etickém rozměru se tedy eserské hledisko sbližuje s Masarykovým humanitním ideálem.

4.2. MASARYKŮV PŘÍSTUP K REVOLUCI A „KONSTRUKTIVNÍ SOCIALISMUS“

Stanovisko prezidenta-osvoboditele k revoluci je v důsledku toho, co jsme řekli výše, oproti postoji ortodoxně marxistických bolševiků značně tvůrčí: „Pro Masaryka jest jen ta revoluce revolucí opravdovou, která je spojena s reformním úsilím a je více méně připravena zvýšeným ruchem

⁶⁰ ČERNOV, V. M.: *Pered burej. Vospominanija. New York 1953. S. 10.*

⁶¹ TRAPL, M.: *Masarykův program. Brno 1948, s. 128.*

myšlenkovým“⁶² – působí zde tedy jednak prvek osobnosti revolucionáře a jeho subjektivní tvůrčí a organizační práce, a jednak hledisko etické, které je jeho motivací k této činnosti.

U eserů je možné mluvit o tvůrčím přístupu k revoluci především v souvislosti s tzv. „konstruktivním socialismem“ V. M. Černova. V československé emigraci tento „hlavní eserský ideolog“⁶³ vypracoval koncepci socialismu, která měla překonat jeho předchozí vývojové stupně – socialismus utopický i vědecký. Utopický socialismus byl podle něj příliš „kabinetní“, tj. oddělený od mas, které byly předmětem jeho snažení, a „beletristický“, tj. spotřebovával energii výlučně na vykreslování nového spravedlivého světa, aniž se snažil hlouběji proniknout do problému, proč je takový svět potřebný. Vědecký socialismus, u jehož základů stála osobnost Karla Marxe, je naproti tomu příliš optimistický v tom smyslu, že pouze popisuje, na jakých principech fungují ekonomické vztahy dnes a podle jakých „železných“ pravidel bude vytvořena nová společnost po propuknutí revoluce, nezabývá se ale vůbec právě tvůrčí a organizační činností, kterou bude v rámci sociální revoluce nutné vyvinout, jakoby spoléhal na železná pravidla samotná. Poválečný konstruktivní socialismus si má vzít to nejlepší z obou předchozích fází, má se stát „syntézou elementu utopistického idealismu a vědeckého objektivismu“.⁶⁴ Konstruktivní socialismus má vycházet z aktuální politické situace (umožněné vítězstvím demokratického principu v imperialistické válce) a působit v rámci

⁶² Tamtéž, s. 130.

⁶³ Snad veškeré práce, které se letmo o Černovovi zmiňují (ať už jde o bibliografie, práce o československé ruské meziválečné emigraci nebo slovníková hesla) ho jmenují hlavním ideologem, případně teoretikem, eserů.

⁶⁴ ČERNOV, V.: *Konstruktivnyj socializm. Moskva 1997, s. 631*. Citovaná monografie sestává kromě 1. dílu Černovova Konstruktivního socialismu, který byl vydán v roce 1928 v Praze a věnoval se socialismu v industriální oblasti, i z plánovaného druhého dílu, který měl být věnován agrární otázce, který ovšem za Černovova života zůstal v rukopise. Vysvětlení vztahů mezi jednotlivými „fázemi socialismu“ se čtenáři dostalo už v prvním čísle obnovené *Revolucionnoj Rossii*, které vyšlo na Boží hod vánoční roku 1920 v estonském Tallinu. Zde uveřejněný Černovův článek *Fazy socializma* se pak objevil jako úvodní stať prvního dílu *Konstruktivního socialismu*.

parlamentní demokracie prostřednictvím vlád. Má být prověrkou dlouho potlačovaných socialistických ideálů v praxi. Kniha Konstruktivní socialismus je vědeckou prací založenou na principech sociologie, filozofie a ekonomie. Černov se nevzdává myšlenky revoluce, která vytvoří spravedlivější společenský řád, ta má být ale podle něj připravována soustavnou prací, která má zajistit fungování budoucích institucí, jež mají tento řád garantovat. Tento aspekt tedy opět sblíží Masarykův přístup k revoluci s eserským, tedy alespoň do té míry, do které můžeme ten eserský ztotožnit s Černovovým konstruktivním – neboli organizačním – socialismem. Oba postoje stojí na jedné frontě proti bolševické revoluční destrukci – ačkoli bolševici pokládali rovněž revoluci za základ nového řádu lidstva, soustředili se především na důslednou likvidaci pořádků starých.⁶⁵

4.3. SHRUTÍ

Z těchto několika málo styčných bodů, které jsme vybrali z Masarykova politického programu a které se bezprostředně týkají jeho názoru na fenomén socialismu, můžeme tedy vidět, jak blízko měla eserská vize budoucího demokratického Ruska k masarykovské demokratické koncepci. Eserům je demokracie přirozeným prvkem socialismu, jeho integrální, neodmyslitelnou součástí. Masarykův humanitní demokratismus (jak je pro neexistenci vhodnějšího termínu nezaškatulkovatelný a vyvíjející se Masarykův politický program nazýván) naopak nepojímá socialismus mesianisticky, je podle něj uplatněním principu demokracie v hospodářské oblasti, stupněm lidského pokroku.⁶⁶ Přesto nahlíží na množství soudobých otázek společnou optikou. Ortodoxně marxistické hledisko dějinného vývoje společnosti výlučně na základě ekonomických ukazatelů, tedy třídního boje, odmítá jak Masaryk, tak

⁶⁵ Na tento aspekt bolševického společenského experimentu v Rusku, tedy fakt, že noví ruští mocipáni nejsou schopni „aktivní činnosti tvořivé“, upozorňuje například Masaryk ve svém poselství československým dělníkům publikované jako MASARYK, T. G.: *Nesnáze demokracie. O bolševictví. Praha 1990.*

⁶⁶ TRAPL, M.: *Masarykův program. Brno 1948, s. 142.*

socialisté-revolucionáři s tím, že na tak výlučném principu nelze složité dějiny stavět. Dalším společným rysem v náhledu na sociální otázku je přítomnost mravního kritéria při hodnocení situace ve společnosti, které je pro esery prvotní motivací k agitační a osvětové činnosti mezi lidem (jak za carského Ruska, tak v sovětském zřízení), nespolehají jako bolševici na neoblomné zákony revoluce definované Marxem. Masaryk i socialisté-revolucionáři vnímají neregulovaný kapitalismus jako nemorální společenský systém. Přístup k nadcházející revoluci u Masaryka a eserů vykazuje rovněž značný rozdíl oproti bolševikům – chápou ji jako počátek něčeho nového, k čemu je však třeba se náležitě připravit, promyslet základy fungování porevolučního systému. Takovou koncepcí nového fungování zejména hospodářství je u eserů Černovův Konstruktivní socialismus. Byla-li tedy Ruská pomocná akce motivována vedle bezprostřední existenční podpory běžencům snahou vychovat a vzdělat budoucí administrativní a kulturní elitu demokratického Ruska a přispět tak mimojiné k politické stabilitě východu Evropy, pak byla eserská platforma s propracovaným plánem hospodářské obnovy Ruska a deklarovaným principem - nebudovat na základě vakua vzniklého destrukcí starého pořádku (ať už válečného komunismu nebo NEPu), ale vycházet z postupné přeměny toho, který existuje – jedním z pilířů, o který bylo možno se v tomto směru opřít.

5. *REVOLJUCIONNAJA ROSSIJA*

Zde se konečně dostáváme k samotné činnosti eserů v meziválečném Československu. Hlavní náplní jejich politické aktivity byla publikační činnost. Poté, co Viktor Černov, jeden z vedoucích představitelů socialistů-revolucionářů, emigroval na podzim roku 1920 (po dvou a půl letech strávených v Rusku v ilegalitě) z „rozhodnutí strany“ do Estonska, podařilo se

mu ještě do konce roku vydat první číslo obnoveného tiskového orgánu Strany socialistů-revolucionářů – měsíčník *Revoljucionnaja Rossija*.⁶⁷

5.1. PŘEHLED VYDÁVÁNÍ

Název periodika odkazoval na vůbec první eserský tiskový orgán, který vycházel v zahraničí v letech 1901-1905. Prvních patnáct čísel vyšlo v Estonsku (do prosince 1921). Po porážce kronšadtského povstání proti bolševické moci, ve kterém byli eseri silně zaangažováni, byl Černov nucen opustit Estonsko a novou adresou redakce *Revoljucionnoj Rossii* se na dva roky stala berlínská Friedrichstrasse. V říjnu 1922 přebíral vedení redakce od Nikolaje Mart'janova Sergej Postnikov, který se v Československu stal vedoucím oddělení periodik Ruského zahraničního historického archivu. Černov se stal šéfredaktorem až s číslem 59-60 (srpen-září 1927). Od prosince 1923 do roku 1932 vycházela *Revoljucionnaja Rossija* v Praze. Poslední dvojčíslo 77-78 vyšlo zjara roku 1931. Od konce 20. let se vydávání „ústředního orgánu“⁶⁸ strany potýkalo s finančními potížemi spojenými s postupným „vyháněním“ Ruské pomocné akce⁶⁹, které souviselo také se změnou zahraničněpolitické orientace Československa. Ta vyústila roku 1934 v uznání Sovětského svazu Československem *de iure*.⁷⁰ Na finanční tíseň redakce *Revoljucionnoj Rossii* lze usuzovat podle stále častějších apelů

⁶⁷ Životní a tvůrčí dráha Černova je shrnuta v práci AVRUS, A. I. (ed.): *V. M. Černov: člověk i politik. Materialy k biografii. Saratov 2004*. Z ní jsem čerpal biografické údaje týkající se vydavatelské iniciativy Černova v emigraci. Další údaje týkající se časopisu *Revoljucionnaja Rossija* jsou čerpány přímo z jeho stránek, dostupných kompletně ve formě vázaných ročníků v Národní knihovně v Praze – Slovanské knihovně.

⁶⁸ *Revoljucionnaja Rossija* se stala oficiálním ústředním tiskovým orgánem eserů po 10. sjezdu strany, v srpnu roku 1921.

⁶⁹ Čím dál víc bylo jasné, že bolševická moc hned tak nepadne, další masivní podpora ruským emigrantům s cílem vychovat budoucí ruskou elitu se tedy stávala před českou veřejností neobhájitelnou.

⁷⁰ K vývoji československo-sovětských vztahů přehledně (a stručně) například DOBROVOLSKÝ, J.: *Československo – sovětské vztahy od vzniku obou zemí až do uzavření spojenečství v roce 1935* [online]. Glosy.info, 29.květen 2004. [cit. 5.května 2010].

Dostupné na WWW: <<http://glosy.info/texty/ceskoslovensko-sovetske-vztahy-od-vzniku-obou-zemi-az-do-uzavreni-spojenectvi-v-roce-1935/>>. ISSN 1214-8857.

vydavatelů typu: „Prosíme stranické organizace a osoby odebírající *Revoljucionnuju Rossiju*, aby nemeškali s placením za uplynulé měsíce.“⁷¹ nebo „Soudruzi! Připomínáme vám, že pravidelnost vycházení *Revoljucionnoj Rossii* závisí na vaší energii v záležitosti jejího rozšiřování a sbírání prostředků.“⁷² Černov, hlavní motor publikační činnosti pražských eserů, v této době navíc (nebo právě proto) soustředil svou pozornost na Spojené státy a židovské kibucy v Palestině.⁷³

5.2. REVOLJUCIONNAJA ROSSIJA A VOLJA ROSSII

Revoljucionnaja Rossija byla založena jako výhradně politický časopis, neobsahovalo obecně společenská témata nebo kulturní rozhled. Tím se výrazně odlišoval od jiného periodika vydávaného rovněž v Praze esery (přestože měla redakce obou časopisů personální průniky mimojiné v osobě M. Slonima, Je. Stalinského, V. Suchomlina; často přispíval i V. Černov), totiž deníku, později týdeníku a nakonec také měsíčníku, *Volja Rossii*. Měsíčník *Volja Rossii* byl společensko-politický a kulturní časopis pokračující v tradici tzv. „tolstych žurnalov“ 19. století.⁷⁴ Kromě komentářů společenského a politického dění v Rusku i zahraničí (za domov bylo stále považováno Rusko) – které obsahovala i *Revoljucionnaja Rossija* – udílela *Volja Rossii* značnou pozornost kultuře, a konkrétně literatuře. Otiskovala díla moderních autorů jak z řad ruské emigrace (Cvetajevová, Sirin-Nabokov), tak i zahraničních (Anatole France, Thomas Mann) a především tvůrců nových směrů v samotném Rusku (dokud ještě byli před „kodifikací“ „socialistického

⁷¹ *Revoljucionnaja Rossija*, č. 70-71 (prosinec 1928-leden 1929), s. 30.

⁷² *Revoljucionnaja Rossija*, č. 77-78 (únor-březen 1931), s. 31.

⁷³ AVRUS, A. I. (ed.): V. M. Černov: čelovek i politik. *Materialy k biografii*. Saratov 2004, s. 53, 54.

⁷⁴ Společenskou funkci „tolstych žurnalov“ a následníky její tradice v ruské emigraci 20. století hodnotí Mark Rajev v jednom z prvních celkových přehledů osudů ruské emigrace v celosvětovém měřítku, který vyšel v Rusku. RAJEV, M.: *Rossija za rubežom. Kul'trnaja istorija rusknoj emigracii 1919-1939*. Moskva 1994. Mark Rajev považuje za „důstojné následníky tradice „tolstych žurnalov“ “ *Volju Rossii* a pařížské (rovněž eserské) *Sovremennye zapiski*. (s. 112-116 cit. díla)

realismu“ na sjezdu sovětských spisovatelů roku 1934 vydávání). Velké vážnosti se na stránkách *Volj Rossii* těšila literární kritika (šéfredaktorem byl dlouho literární kritik Mark Slonim). V postoji k sovětskému Rusku zastával časopis názor „čelem k Rusku“ („*licom k Rossii*“), tedy v intencích eserské pozice mu bylo cizí jednoduché antibolševictví velké části ruské exilové inteligence, naopak mu šlo o to, pochopit, co se v Rusku děje a proč je to možné. Narozdíl od eserského „ústředního orgánu“ však *Volja Rossii* také sledovala dění na československé politické scéně, často uveřejňovala stati Masaryka a Beneše.⁷⁵ Obě pražská eserská periodika naopak sbližoval jejich konec – pro nedostatek prostředků byla *Volja Rossii* v roce 1927 přestěhována do Paříže a roku 1932 rovněž ukončila svou činnost.

5.3. OBSAH ČASOPISU

Z formální stránky vycházelo Revoluční Rusko od počátku jako měsíčník. Úplně pravidelně nevycházel ani rok, často se po celou dobu vydávání objevovala dvojčísla a dokonce jedno trojčíslo, nezřídka po intervalech tří i čtyř měsíců. Standardním rozsahem jednoho čísla bylo 32 stran. Hlavním přispěvatelem byl a zůstal Viktor Černov (jeho doménou byla zvláště rubrika týkající se stranického programu), kterému se podařilo přimět ke spolupráci další významné představitele eserské emigrace – A. Kerenského, V. Zenzinova, Je. Stalinského, V. Suchomlína, I. Rubanoviče či M. Slonima. Zásadním posláním periodika bylo od začátku až do konce především analyzovat situaci v Rusku, věcně kritizovat bolševickou politiku a sledovat společenskou náladu, aby bylo možné odhadnout, kdy nastane doba vhodná k dokončení ruské revoluce, tedy kdy nespokojenost ruského obyvatelstva

⁷⁵ POSTNIKOV, S.: *Russkije v Praze. Praha 1928*, s. 201-203. Práce byla vydána k desetiletému jubileu Československé republiky a dala si za cíl podat přehled činnosti ruských emigrantů v Československu. Zajímavé je, že se Postnikov ani slovem nezmínil o časopise *Revoljucionnaja Rossija*, ačkoli byl eser a 5 let působil dokonce jako její šéfredaktor. Možná nepovažoval za důležité zmiňovat v obecném přehledu tak úzce stranickou tiskovinu (*Volja Rossii* měla mnohem širší čtenářskou základnu).

s bolševickým režimem dosáhne kritického bodu. Každé číslo bylo formálně rozděleno do několika rubrik, které se postupně proměňovaly, staré zanikaly, nové vznikaly, přesto jen u několika z nich je možné mluvit o úzkém a konzistentním tematickém zaměření, hodném označení „rubrika“.

5.3.1. STRANICKÝ PROGRAM

Nejstálější rubrikou byl oddíl týkající se programu strany.⁷⁶ Z počátku eserského poválečného exilu bylo třeba vyložit, jak by vypadalo Rusko s eserskou vládou, respektive jak bude třeba transformovat politiku bolševiků poté, co jejich diktatura v Rusku padne. Zpočátku se totiž zdálo, že chaotická a experimentující rudá správa nebude schopna udržet otěže moci, které si tak umně přivlastnila v říjnu 1917 (resp. lednu 1918) a nevole rolníků vykořisťovaných válečným komunismem (a nejen jich) ji brzy smete ze scény. Obecně řečeno, stavěli socialisté-revolucionáři proti bolševiky provedenému zestátnění podniků zespolenščění na bázi družstevnictví (složení závodních rad ze zástupců podniku, spotřebitelů i státu), a to i ve smyslu družstev spotřebních. Proces socializace by podle nich probíhal postupně, vývoj by navazoval na stav, jehož bylo dosaženo opatřeními bolševiků – nikoli tedy cestou destrukce stávajícího řádu, která by vedla k dalšímu napětí a touze po pomstě ze strany poškozených. V otázce půdy by pak bylo dobré zatím půdu ponechat ve státních rukou, ovšem s promyšleným systémem držby a přerozdělením.⁷⁷ Tyto projekty nového Ruska byly zarámovány Černovovou ideou „konstruktivního socialismu“, který deklaroval prosazování socialistických myšlenek na půdě parlamentarismu, potřebu vzít si to nejlepší ze socialismu utopického (detailní plán budoucího uspořádání) a vědeckého

⁷⁶ Přesný název se měnil – Programové a taktické pozice, Otázky programu a taktiky, Programové otázky apod.

⁷⁷ Černovova stať *Projekt ekonomičeskoj programmy*. In: *Revoljucionnaja Rossija*, č. 5 (duben 1921), s. 9-14.

(vědecká východiska) a tedy nutnost promyšlené koncepce příštího fungování státu.⁷⁸

S příchodem Nové hospodářské politiky po X. sjezdu Komunistické strany Ruska (bolševiků) bylo nutné zaujmout nové stanovisko. Pro ruské obyvatelstvo byla doba NEPu vydechnutím po vypětí všech sil pro válečný komunismus, bylo proto třeba počítat s opadnutím vlny nespokojenosti, která našla vrchol v brutálně potlačeném Kronštadtském povstání (pod tímto tlakem byl taky NEP vytvořen a přijat). Proto bylo na jedné straně třeba, aby domácí eseri vyvinuli zvýšené úsilí při přesvědčování dělníků o nutnosti boje za jejich práva, infiltrovali do odborů a podobně.⁷⁹ Na druhé straně se Zahraniční delegace Strany socialistů-revolucionářů snažila například lobbovat za zájmy ruských pracujících vykořisťovaných „státním kapitalismem“ NEPu na půdě Socialistické dělnické internacionály, jejího mocného, často však spíše symbolického spojence v boji proti bolševické zpronevěře socialismu.⁸⁰

5.3.1.1. SOCIALISTICKÁ LIGA NOVÉHO VÝCHODU

V číslech vycházejících roku 1926 se objevují první náčrty ambiciózního projektu přeuspořádání východní Evropy na národnostním základě. Články na toto téma (respektive články téhož obsahu, pokaždé ale zaktualizovaného a nějak doplněného) postupně ovládly oddíl časopisu věnující se eserskému programu. Takřka výlučným propagátorem ideje národního sebeurčení na východě Evropy byl Vissarion Gurevič.⁸¹ Představa

⁷⁸ Již zmíněný Černovův článek *Fazy socializma*. In: *Revoljucionnaja Rossija*, č. 1 (prosinec 1921), s. 8-15.

⁷⁹ Jurij Averin vyzývá spolustraníky v Rusku ke zintenzivnění agitace ve stati *Rabočij klass i ekonomičeskaja politika sovětskoj vlasti*. In: *Rev. Rossija*, č. 20 (červen 1922), s. 6-11.

⁸⁰ Výňatky memoranda adresovaného Socialistické dělnické internacionále ohledně situace v Rusku a tamějších pozic socialistů-revolucionářů jsou uvedeny v *Rev. Rossija*, č. 44 (srpen 1925), s. 8-11.

⁸¹ Namátkou článku *Nacionalnyj vopros Vostoka Jevropy*. In: *Rev. Rossija*, č. 53 (listopad 1926), s. 31-33; *Volnyj sojuz narodnych respublik Vostoka*. In: *Rev. Ros.* 54 (prosinec 1926), s. 27-31;

nové podoby evropského Východu vedla v roce 1927 k vytvoření Socialistické ligy nového Východu. Celá koncepce vycházela především z „nahrazení nynější sovětské komunistické vlády vládou vpravdě demokratickou, které by byly cizí jakékoli restaurační tendence, která by se zřekla iluzí jak bílého, tak rudého imperialismu“.⁸² Svržení „degenerující bolševické diktatury“ zase předpokládalo probuzení politické aktivity pracujících mas v RSFSR a spolupráci všech socialistických stran, jejichž vlasti se Liga týkala. Z mezinárodně-politického hlediska by pak Liga přinesla dlouhodobou stabilitu v „klíčovém regionu“ východní Evropy. Na území tehdejšího Sovětského svazu, Finska, Pobaltí a Polska měla vzniknout řada národnostních států v etnografických hranicích (o územích, která jsou z různých důvodů národnostně sporná, by se rozhodlo v plebiscitech), které by byly spravovány demokratickými vládami. Zároveň měla být zajištěna ochrana menšin, mírové vyřešení stávajících konfliktů na bázi Svazového tribunálu a mezinárodních rozepří arbitráží (v zájmu míru také minimalizace armády a demilitarizace pohraničí a teritorií zvýhodňujících napadení jednoho státu druhým). Doporučovalo se zřídit celní unii mezi jednotlivými státy federace, protože východoevropské země byly na sebe značně ekonomicky vázány (o subjektech Sovětského svazu nemluvě).⁸³ V roce 1929 vyšlo první číslo *Vestnika Socialističeskoj ligi novogo Vostoka*, hned druhé však bylo poslední – v témže roce ukončila Liga svou činnost. Černov odcestoval do Spojených států a Liga nenašla ani oporu v Socialistické dělnické internacionále, ani pochopení u představitelů československé vlády, která byla velmi citlivá na slovo

Osnovnyje položeniya projekta Platformy socialističeskoj ligi mirovogo razrešeniya nacional'nogo voprosa na Vostoke Jevropy. In: Rev. Ros., č. 55-56 (leden-únor 1927).

⁸² Gurevič, V.: Nacional'nyj vopros Vostoka Jevropy. In: *Rev. Rossija*, č. 53 (listopad 1926), s. 31-33.

⁸³ Povšechný nástin východisek a cílů Ligy především podle GUREVIČ, V.: *Osnovnyje položeniya projekta Platformy socialističeskoj ligi mirovogo razrešeniya nacional'nogo voprosa na Vostoke Jevropy. In: Rev. Rossija*, č. 55-56 (leden-únor 1927), s. 34-36.

„sebeurčení“ v souvislosti s vlastní německou⁸⁴ a maďarskou menšinou, náchylnými k iredentě.⁸⁵

5.3.2. OSTATNÍ RUBRIKY

Další jednotlivé rubriky časopisu si projdeme jen povrchně. Zájem o mezinárodní socialistické hnutí byl hybnou silou oddílu „V zahraničí“ (*Zagranicej*). Eseři se silně angažovali v Socialistické dělnické internacionále⁸⁶ a v rubrice nejčastěji sledovali programy a politiku různých zahraničních socialistických stran a jejich postavení na parlamentní půdě (tradičně nejsilnější byl zájem o německou sociální demokracii a britskou Labour party), do *Revolucionnoj Rossii* často přispívali jejich členové. Pokud idea rubriky *Zagranicej* malovala mezinárodní socialistickou frontu proti bolševismu, nemohl její zájem obejít ani metastázy bolševické strany v Evropě v podobě komunistických stran podřízených moskevské Kominterně.⁸⁷ V roce 1923 nepovažuje V. Suchomlin evropské komunistické strany za výraznější hrozbu demokratickému vývoji, protože v zemích, kde snad mají komunisté silnější slovo (Francie, Československo), projevují podle něj oportunistické tendence,

⁸⁴ V případě sudetských snah o naplnění „národnostního sebeurčení“ argumentoval Jan Slavík v den Mnichovské konference v rozhlasě tím, že myšlenka „sebeurčení národů“ bezpodmínečně vyžaduje myšlenku rovnosti všech národů, které je Mein Kampf cynickým výsměchem. Projev cituje BOUČEK, J.: *K novinářské činnosti Jana Slavíka*. In: BABKA, L. – ROUHAL, P. (eds.): *Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978)*. Červený Kostelec 2009, s. 37. Národní vášně se ovšem nebudí věcnou argumentací, ale umně vybranými jednoduchými hesly a v tomto případě příslibem ukojení touhy po pomstě.

⁸⁵ Takto odůvodňuje konec Ligy CHINYAEVA, ELENA: *Russians Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia 1918-1938*. Mnichov 2001, s. 112.

⁸⁶ Nadšení z obnovení Internacionály (v Hamburku roku 1923), naprosto pochopitelné u strany v emigraci, která tolik doufala v její klíčovou podporu v zápase proti bolševické diktatuře, přímo číší ze stati Je. Stalinského *Vozroždenije Internacionala*. In: *Rev. Rossija*, č. 28-29 (červenec-srpen 1923), s. 1-5. Stalinskij zdůrazňuje nutnost přechodu socialistických stran od kritiky (typické pro předválečné období) k tvořivé činnosti (v duchu „konstruktivního socialismu“), a „boj proti imperialismu a reakci ve jménu demokracie a záchrany lidské kultury“.

⁸⁷ V článku *Kommunisty zagranicej* (In: *Rev. Rossija*, č. 44, srpen 1925, s. 15-17) autor V-k poukazuje na směřování politbyra VKS(b) do vlastní izolace nekončícím obviňováním jakýchkoli frakcí komunistů ze zrady, revizionismu atd., kterým musí nutně odradit velké množství sympatizantů, a dokládá svou úvahu řídnutím řad Kominterny.

které z nich dělají „obyčejné legální politiky“, v čemž netkví jejich silná stránka (ne aspoň pro účely převzetí moci).⁸⁸

Po *Rossii* byl název oddílu časopisu, který se věnoval situaci na domácí (ruské) půdě, ne ovšem z perspektivy špiček politbyra bolševické strany, ale z pozice řadového zástupce pracující třídy. Analyzoval jeho ekonomickou situaci v různých fázích komunistického sociálního experimentu, zveřejňoval vyjádření podpory sympatizantů strany, líčil hrůzy perzekuce prováděné čekou a jejími nástupci. Popis situace na Krymu po vyhnání Vrangelových vojsk končil přispěvatel konstatováním, že nejzásadnější rozdíl je v tom, že se nevěší „při zpěvu „Bože, cara chraň“, ale ... při zvuku Internacionály.“⁸⁹ Rubriku „Stranický život“ (*Partijnaja žizň*) zajímal kromě dění na půdě Internacionály především vývoj situace Strany socialistů-revolucionářů v samotném Rusku. V létě 1922 podrobně informovala o procesu s Ústředním výborem strany, během něhož bylo 14 obžalovaných odsouzeno k smrti (tresty byly nakonec zmírněny na doživotní vyhnanství, které straníci považovali za „občanskou smrt“).⁹⁰ Tuto justiční „občanskou“ vraždu interpretovali eseri jako morální vítězství své strany. V rámci této rubriky pak Zahraniční delegace organizovala hmotnou pomoc odsouzeným soudruhům. Sekce *Partijnaja žizň* rovněž uveřejňovala nekrology dlouholetých členů, vyjadřovala potěšení nad množstvím v Rusku vycházejícího ilegálního eserského tisku. Výjimečné místo zaujímá v oddílu *Zpráva Zahraniční delegace Strany soc.-rev. o činnosti strany v Rusku* předložená v létě 1925 Socialistické dělnické internacionále.⁹¹ Jde o podrobnou analýzu vývoje eserských organizací v Rusku, metod bolševické provokace snažící se o rozvrat strany, problémů komunikace mezi centrálními

⁸⁸ SUCHOMLIN, V.: *Obščije tendencii i bližajšije perspektivy*. In: *Rev. Rossija*, č. 32 (prosinec 1923), s. 11-15.

⁸⁹ *V Krymu*. In: *Rev. Rossija*, č. 5 (duben 1921), s. 31.

⁹⁰ Zatím nejpodrobnější prací o procesu s esery je monografie Rosspenu MOROZOV, K.: *Sudebnyj process socialistov-revoljucionerov i tjuremnoje protivostojanije (1922-1926): etika i taktika protivoborstva*. Moskva 2004.

⁹¹ *Revoljucionnaja Rossija*, č. 44 (srpen 1925), s. 17-24.

organizacemi a periferií (který nápadně připomíná rozvrat Narodnoj voli po atentátu na Alexandra II.). Zástupci Zahraniční delegace zde oceňují dosah světových protestů proti bolševickým represím, které mají zásluhu na tom, že už není tak jednoduché střílet odpůrce režimu. Konečně rubrika „Ohlasy tisku“ (*Otkliki pressy*) se věnuje výhradně polemikám s čerstvou literaturou nebo například s jinými socialistickými periodiky.

5.3.3. REVOLJUCIONNAJA ROSSIJA A DOKONČENÍ RUSKÉ REVOLUCE

Nálada časopisu po celou dobu jeho existence byla určována především vývojem situace v Rusku, který tak bedlivě sledoval. Na základě článků publikovaných v *Revoljucionnoj Rossii* je proto možné zrekonstruovat vztah československé eserské emigrace k sovětské vládě, a míru její naděje na možnost přeuspořádání poměrů ve vlasti – od svrbění rukou v době masových povstání proti systému válečného komunismu, přes ilegální agitaci za nepovského vydechnutí až po depresi z brutální deformace ruské společnosti v době konsolidujícího se stalinismu. A tak Černov na počátku emigrace považuje potlačení Kronšadtského povstání bolševiky za hřebík do rakve bolševické moci, moment, kdy se už definitivně odpoutala od mas, které ji k moci vynesly.⁹² V. Korsov v tomtéž čísle předpokládá, že nákladná rudá válečná mašinerie (valící se z občanské války do další expanze) zlomí bolševikům vaz, že už šumí velké povstání dělníků a rolníků.⁹³ Na podzim roku 1924, s konsolidací NEPu a stabilizací měny mohl anonymní přispěvatel napsat: „Jsme v přelomovém období. Od říjnového převratu měla sovětská moc hodně složitých, těžkých, někdy kritických dní; ale to byla celkově klesající vlna odporu vůči její diktatuře. Za ní následovalo bezvětrí, mrtvý bod. Z tohoto mrtvého bodu jsme se konečně pohnuli. Ale vzestup bude pomalý a složitý.“⁹⁴ Tedy ne už všelidová revoluce na spadnutí, ale očekávaný „pomalý a složitý

⁹² ČERNOV, V.: *Uroki Kronštadta*. In: *Rev. Rossija*, č. 5 (duben 1921), s. 1-2.

⁹³ KORSOV, V.: *Krasnaja armija*. Tamtéž, s. 2-3.

⁹⁴ *Golod i vyvoz chleba*. In: *Rev. Rossija*, č. 37-38 (září-říjen 1924), s. 1-2.

vzestup“, který bude stát agitující podzemní stranu mnoho sil. Memorandum Zahraniční delegace eserů Internacionále také poukazuje na extrémně obtížné podmínky agitace strany v sovětském Rusku, hlásí se sice stále k masové revoluci vycházející zdola (stejně jako se jí nevzdali soudruzi v procesu v roce 1922), ale upozorňuje, že politická propagace, která je v demokratických zemích normálním jevem, si v podmínkách bolševické diktatury žádá velké oběti.⁹⁵ Krach nového nadšení pro svržení bolševického režimu spoluprací s demokratickými socialistickými stranami v souvislosti se Socialistickou ligou nového Východu jsme si už vyložili výše. S prosazením Stalinovy linie hospodářské politiky nastupuje poslední fáze fungování *Revoljucionnoj Rossii*, plná výzev k hlasitým protestům proti „skličující fantastice sebevědomé ignorace“ bolševických stranických špiček.⁹⁶ Autor článku o pětiletém hospodářském plánu už nemluví o potenciálním povstání mas, loučí se s pětiletkou formulovanou příliš decentralizačně na to, aby s tím „přísný strýček Stalin“ nic neudělal, slovy: Stalin s tebou zatočí a vznikne nový plán ještě rychlejšího a skvělejšího přechodu k socialismu.⁹⁷ Poslední, zároveň jubilejní číslo *Revoljucionnoj Rossii* (30 let od vydání prvního čísla, 10 let od obnovení), je zakončeno hořkým povzdechem Černova, který je ale zároveň výzvou k dalšímu boji, „těžkému a obětavému jako dosud ještě nikdy“. Nikdy neutuchající chuť strany rvát se s vykořisťovateli pracujících končí tu výkřikem do tmy: „Postavte se do řad, semkněte se těsněji kolem starého, léty prověřeného praporu strany, pozvednutého před třiceti lety a nikdy nespustěného, praporu strany, která mnoho promyslíla a mnohému se přiučila ze zkušenosti velikých vítězství a porážek. Vložte všichni do její práce, každý

⁹⁵ *Programnyje i taktičeskije pozicii P. S.-R. In: Rev. Rossija, č. 44 (srpen 1925), s. 8-11.*

⁹⁶ V posledním čísle *Rev. Rossii* (únor-březen 1931) je uveřejněno *Provolání k civilizovanému světu (Obraščeniye k civilizovannomu miru, s. 1-2)*, kde je stalinská moc obžalována z bezprecedentní slepoty, hospodářského hazardu atd., a je vyslovena naděje, že ji „světové svědomí posadí před soud Historie na lavici obžalovaných za nezměrný hřích Hanobení Lidskosti“.

⁹⁷ *Skazaniye o pjatiletke. In: Rev. Rossija, č. 74 (duben 1929), s. 1-5.*

co může: osobní energii, čas, vydržený groš. Přineste věci i vy nějakou obět': doma obětují svobodu a životy."⁹⁸

5.4. SHRNUÍ

Co tedy můžeme říct o eserských emigrantech v Československu na základě jimi vydávaného ústředního orgánu strany? Především můžeme zrekonstruovat jejich politický program – program demokratického, tvůrčího („konstruktivního“) socialismu prosazovaného na půdě parlamentarismu, program spíše evoluční než revoluční (revoluce není prostředek ke smetení starého řádu, ale cesta, jak se dostat k možnosti postupné přeměny systému stávajícího). Program, který trval na mírovém řešení konfliktů (Socialistická liga nového Východu) a mezinárodní spolupráci (Socialistická dělnická internacionála), tak cenný v době takřka všeobecného pocitu křivdy, touhy po pomstě této křivdy a na druhé straně strachu z pomsty této křivdy v nacionálně rozjitřené meziválečné Evropě. Kromě programu, dáme-li si do souvislosti Benešův zahraničněpolitický postoj vůči sovětskému Rusku a cíle eserů, můžeme z absence komentářů československé politiky v *Revoljucionnoj Rossii* opatrně vyvodit závěr, komplikující poněkud vztah hradní linie a potenciálních budoucích administrátorů demokratického Ruska. Benešův (a Masarykův) vztah k bolševické vládě byl jednoznačně odmítavý. Za nejlepší způsob, jak napomoci jeho proměně ve směru k západním demokraciím, bylo postupné navazování hospodářských kontaktů, díky nimž by pak sovětská vláda přejala i západní politické mechanismy – mělo tedy jít o způsob jakési samovolné „demokratické globalizace“.⁹⁹ Novou ekonomickou politiku tedy československé ministerstvo zahraničí uvítalo. Ne tak ovšem eseři, kteří NEP chápali na jedné straně jako obnovu vykořisťujícího kapitalismu a na druhé

⁹⁸ *Vmesto jubileja*. In: *Rev. Rossija*, č. 77-78 (únor-březen 1931), s. 32.

⁹⁹ Tuto koncepci zahrnul Beneš jako *Problém sovětského Ruska*. *Slovanská politika* do cyklu *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá. Projevy a úvahy z let 1919-1924*. Praha 1924. O vydání takového souboru byl požádán nakladatelstvím Melantrich.

straně jako snahu ukonejšit obyvatelstvo vyčerpané válečným komunismem. Vzhledem ale k tomu, že Ruská pomocná akce byla podmíněna loajalitou, nebo přinejmenším neutralitou vůči vládní politické linii, nemohla si *Revoljucionnaja Rossija* dovolit československou vládu kritizovat – nevyjadřovala se k ní tedy.¹⁰⁰ Na stránkách *Revoljucionnoj Rossii* jsme si taky ukázali postoj eserské emigrace k sovětskému Rusku a vývoj jejího kalkulu ohledně ruské revoluce od pocitu takřka fyzické blízkosti revoluční vlny až po deprimaci z ruské společnosti udusané okovanou botou strachu z vnějšího i vnitřního nepřítele, umocněného fyzickou bídou překotné industrializace. Fakt, že v druhé polovině 20. let byly v Rusku potlačeny poslední známky politického odporu, demonstruje i název edičního díla Rosspenu: *P. S.-R. Dokumenty i materialy. 1900-1925*. Dokumenty a materiály už po roce 1925 nebyly.

6. ZÁVĚR

Strana socialistů-revolucionářů vznikla v Rusku na začátku 20. století z neonarodnických skupin především negativním vymezením vůči revolučně marxistické doktríně implantované do Ruska v osobě ruské sociální demokracie. V této pozici vytrvala až do likvidace bolševickým režimem, nikoli však vůči menševikům, ve kterých exiloví eseři po první světové válce viděli přirozené spojence, zvláště, když se obě strany přiklonily k demokratickému socialismu a de facto k reformismu. Od jiných proudů socialistického hnutí se odlišovali především akcentem na agrární otázku, která zůstala jejich tradiční doménou z dob narodnictví – specifického ruského sociálního hnutí druhé poloviny 19. století, odlišujícího se zohledněním ruské

¹⁰⁰ Podmínku politické neutrality emigrantů uvádí například Lukáš Babka ve stručném úvodu k publikaci o emigrantském tisku BABKA, L. - VACEK, J.: *Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska*. Praha 2009. Beneš ji na s. 293 citovaného souboru interpretuje takto: „Byla nám vytýkána práce s emigrací, že prý podporujeme kontrarevoluci. My ale nepřipouštíme u emigrantů akce politické..., umožňujeme jen, aby mohli fungovat a prospívat po návratu.“

společenské struktury (dominance rolnictva) a typicky ruskou dvojkolejností zájmu, tedy vedle ekonomické svobody (socializace půdy v intencích obcí) zájmem o svobodu politickou, která byla na Západě vesměs získána mimo snahy sociálního hnutí. Vrcholem eserského vlivu na ruskou společensko-politickou scénu byla revoluční období 1905-1907 a 1917, jejichž konstituční intermezzo bylo kvůli diskriminujícímu kuriálnímu volebnímu systému pro esery příliš reakční, než aby ho bojkotovali. Stáhli se tedy opět mezi lid a věnovali se revoluční agitaci (revoluční teror jako metoda agitace nehrála už po odhalení veleúspěšného provokatéra Azefa v roce 1908 významnou roli). Po úspěšném, ale pro vzrušené masy příliš zdoluhavém období ústavních příprav nového systému, se bolševické frakci ruské sociální demokracie podařilo získat si podporu širších vrstev ruské veřejnosti a především vojáků populistickou rétorikou (okamžité ukončení války, bezodkladná radikální pozemková reforma) a na počátku ledna bylo dlouho připravované a demokraticky zvolené Ústavodárné shromáždění rozehnáno. V nastalé situaci občanské války, která vypukla s podepsáním separátního míru bolševiků s Německem, zaujali eseri stanovisko „třetí síly“, tedy odmítnutí jak rudého, tak bílého teroru.¹⁰¹ Idea třetí síly se pak objeví například i v myšlence Socialistické ligy nového Východu, která má být proplutím mezi Scyllou fašistického šovinismu a Charybdou světového bolševismu.¹⁰² Důsledně demokratické stanovisko zaujímal eserská emigrace po celou dobu a upozorňovala na laciné emigrantské „bolševikožroutství“, které jen nahrává bolševické propagandě na smeč.¹⁰³ Na

¹⁰¹ Aleksandr Kerenskij v článku *Třetí síla*. In: *Rev. Rossija*, č. 1 (25. 12. 1920): pravda revoluce byla rozdupána bělo- a rudogvardějskými podpatky, ale čím úporněji se pronásledovala pravda, tím usilovněji ji lid hledal. Tento psychický proces je zakončen, „nové vědomí zrodilo vůli k činu, ne ve jménu reakce proti Leninovi, ani naopak, ale jde jako třetí, samostatná síla.“

¹⁰² Liga předpokládala vytvoření všennárodní socialistické fronty proti bolševismu, která zabrání „nebezpečí, že by byla [bolševická diktatura] vystřídána nejen otevřenou sociálně politickou reakcí restauračního charakteru, ale i jakýmikoli jejími modernizovanými a maskovanými formami na způsob osobitého bonapartismu či fašismu.“ *K trudjaščimsja vsech nacional'nostej*. In: *Rev. Rossija*, č. 61 (říjen 1927).

¹⁰³ Na fakt, že v důsledku bolševické propagandy se ruský lid bojí více emigrace než bolševiků, a že emigrace sama této kampani dá čas od času podklad, poukazuje Jan Slavík v článku

základě ústředního tiskového orgánu strany jsme se pokusili rekonstruovat vývoj atmosféry mezi exilovými esery ve vztahu k možnosti transformace politického režimu v Rusku, která se ocitla ve slepé uličce se změnou mezinárodní atmosféry ve třicátých letech (hrozba fašismu naháněla evropskou inteligenci do náruče Sovětského svazu)¹⁰⁴ v kombinaci s brutálním utlumením společenských aktivit obyvatelstva Sovětského svazu (eseři v emigraci měli na mysli především likvidaci agitační činnosti domácích straníků).

Další zásadní otázka, která mě zajímala, a které je věnována polovina práce byla, proč se „Praha s požehnáním československé vlády stala největším centrem eserského exilu.“¹⁰⁵ Na tento fakt jsem se pokusil nahlédnout ze dvou úhlů pohledu: jednak, méně úspěšně, pokusem o srovnání s českou (československou) socialistickou stranou, která na první pohled vykazovala s eserskými postoji značnou podobnost, a jednak, o něco úspěšněji, postavením eserského socialistického programu vedle Masarykova „demokratického humanitismu“. V prvním případě vyšlo najevo, že český národní socialismus sice stejně jako socialisté-revolucionáři odmítal marxistické postoje, ale že tato skutečnost má kořeny odlišné od eserského neonarodnictví – a sice trvání na českém historickém státním právu. Přesto ale obě strany nechtějí redukovat společenský vývoj na třídní boj (čeští národní socialisté ho odmítají úplně). Rovněž podobnost cílových skupin (rolnictvo, dělnictvo, pokroková inteligence) vychází u obou z jiných východisek – eseři v tradici narodnictví akceptovali společenské specifikum Ruska jako agrární země (i po masivní industrializaci za hraběte Witteho zůstali rolníci zdaleka dominující společenskou vrstvou), u českých národních socialistů vycházejících z

Tragedie ruské emigrace. In: Národní osvobození, 30. 11. 1928, s. 3. Zároveň v této souvislosti zmiňuje moment, který se týká vztahu exilu a disentu v obecné rovině, totiž pocit domácí inteligence, že „emigrace se vyhnula bédám, které prožili ti, kdo zůstali doma.“

¹⁰⁴ K tomu VEGER, V.: *Emigranti z Ruska a 30. léta. In: VEGER, V. A KOL.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945. Část 3. Praha 1995, s. 7-13.*

¹⁰⁵ Podle CHINYAEVA, ELENA: *Russians Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia 1918-1938. Mnichov 2001, s. 111.* Toto konstatování autorka nevysvětluje.

„vyvinutého“ politického prostředí bylo hlavním cílem oslovit co nejvíce nerozhodných voličských skupin. Bolševickou/komunistickou propagandou byly obě socialistické alternativy vykreslovány jako banda reakcionářů nebo renegátů. V Masarykově politickém programu jde s eserskou koncepcí socialismu nalézt hlubší souvislosti. V polemice s marxisty jde opět o zjednodušování společensko-historického vývoje na třídní boj. Masaryk i eseři akcentují v revoluci mravní aspekt jako motivaci. Tvůrčí a organizační práci chápe Masaryk jako nezbytnou součást přípravy opravdové revoluce. Odmítá bolševickou destrukci s následným sociálním experimentem. Tady mu přizvukuje Černovův koncept „konstruktivního socialismu“, který má syntetizovat nejlepší stránky utopického a vědeckého socialismu. Právě tak si možná Masaryk s Benešem představovali jednu z variant budoucí administrativní elity demokratického Ruska. Nebyl to tedy s největší pravděpodobností motiv hospodářský, který vedl československé vládní kruhy k podpoře budoucích vládců Ruska, ale spíše ideál spasitelnosti demokracie, který zaručí i politickou stabilitu na Východě.¹⁰⁶

Za největší devizu československé eserské emigrace pokládám zásadu „*licom k Rossii*“, tedy odmítnutí protibolševického boje za každou cenu, jehož krajním projevem bylo například v době druhé světové války extrémní poraženectví Merežkovského inklinující k nacismu. Eseři se stavěli k sovětské vládě střízlivě (což ovšem nevylučuje ironii v jejich komentářích nebo oprávněný pocit křivdy), nenechali se unést touhou po pomstě. Jejich proklamace, že by při iniciativě bolševiků změnit režim v Rusku mírnou cestou vyšli sovětské vládě vstříc,¹⁰⁷ působí v prostředí protibolševické hysterie ruské emigrace, všeobecné neznalosti bolševického Ruska v Evropě nebo pozdějšího

¹⁰⁶ Beneš se mýlí o hospodářském kalkulu Ruské pomocné akce brání v citovaném cyklu projevů a úvah s tím, že dlouho se ještě nedá očekávat ekonomická návratnost takové investice. Hospodářský motiv zpochybňuje i SLÁDEK, Z.: *O ruské pomocné akci tentokrát polemicky*. In: VEBER, V. A KOL.: *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945. Část 3. Praha 1995, s 20-25.*

¹⁰⁷ *Programnyje i taktičeskije pozicii P. S.-R.* In: *Rev. Rossija*, č. 44 (srpen 1925), s. 10.

nekritického obdivu velké části evropské inteligence, jako osvěžující pramen erudované pokory a vstřícnosti. Za pokrytecké nelze asi toto prohlášení považovat u strany, jejíž výkvět vykrvácel v celách čerky, a jejíž exil musel sledovat utrpení bolševickým experimentům vystavené ruské pracující třídy, v jejímž jménu za cara obětoval svobodu i životy. Eserská důsledná „třetí síla“ však byla v meziválečné Evropě rozemleta nacionálními vášněmi, a strachem z bolševismu na jedné straně a fašismu na druhé. Tedy principy stojícími v přímém odporu k „socialistickému internacionalismu“ eserů.

RESUMÉ

Проблематику эсеров-эмигрантов в первой Чехословацкой республике я решил наблюдать скорее по идейной линии, чем по линии исследования практической деятельности пражской партийной ячейки в связи с другими заграничными эсеровскими организациями, на поле Социалистического рабочего интернационала, её отношения с домашней партийной структурой или форму собирания средств. Я предпочел этот путь для того, чтобы, во-первых, обсудить связь между эсеровской концепцией социализма и некоторыми течениями чехословацкой политической среды, которая не могла не повлиять на основание тесного сотрудничества Партии социалистов-революционеров и официальной политической линии «Града» и на факт, что Прага стала в межвоенный период центром эсеровской эмиграции. Во-вторых, я выбрал этот подход к тематике по той причине, чтобы изобразить в общих чертах демократическую социалистическую доктрину, так как в чешской посткоммунистической общественной среде слово «социализм» всё ещё часто воспринимается в смысле, злоупотребленном и навязанном коммунистической пропагандой.

Вступительная часть работы занимается изложением возникновения Партии социалистов-революционеров из неонароднических группировок русской интеллигенции, образовавшихся после развала Народной воли на основе полемики с русской марксистской социал-демократией. Большое внимание уделяется ещё народнической фазе развития русской социалистической мысли, чтобы лучше понять корни эсеровского мировоззрения - веру в общину, необходимость борьбы за политические права народа и т. д. Большую часть первой части работы занимает короткий обзор полемики эсеров с русскими ортодоксально-революционными марксистами. Можно

выделить два основных расхождения этих двух течений русского социализма: во-первых, это интерес эсеров к крестьянству, вызванный учтением специфики русской общественной структуры (в классовой борьбе они не отказывались, но эксплуатируемый класс они понимали намного шире марксистов; сверх того не признавали её единственной исторической силой) и, во-вторых, факт, что марксисты ждали выполнения проповедей Маркса (такого обеднения пролетариата, которое приводит к взрыву революции) в то время, как эсеры вели агитацию среди народа, чтобы ознакомить его с задачами революции.

Вторая часть предлагаемой работы вызвана вопросом, почему именно Чехословакия стала центральным убежищем эсеровской эмиграции и, наоборот, почему именно эсерам уделяли политические представители Чехословакии такое внимание. В первую очередь я занялся чешским (чехословацким) национальным социализмом, так как мне казалось, что его политическая программа отличается немалой сходностью с эсеровским мировоззрением. Более того, главой межвоенной Чехословацкой социалистической партии (как партия чешского национального социализма называлась во время первой ЧСР) был Эдвард Бенеш, долголетний министр иностранных дел и один из организаторов «русской вспомогательной акции». Но всё-таки оказалось, что радоваться преждевременно. Во-первых, Бенеш стал членом партии только в 1922-ом году и его программа действует с 1931-го года, когда русская акция отступала и организация эсеров в Праге уже не работала. И, во-вторых, хотя программы обеих партий во многих пунктах сходятся, вытекают у каждой из них из другой обстановки. Итак, хотя обоих течений связывает полемика с марксизмом, в случае чешского национального социализма она в начале вызвана несогласием части избирателей социал-демократии с их интернационализмом (во время резкой национальной борьбы Чехов с Германцами), в то время как эсерам

в это время шло о полемику в вопросах классовой борьбы, работы среди народа и т. д. (см. выше). Классовую борьбу, однако, не понимали как исключительного творца истории и те и другие. В случае общественных слоев, к которым обе партии обращались как к симпатизантам, заключалась разница в том, что чешский национальный социализм вступал в арену политической борьбы в конституционном государстве и главной его задачей было привлечь как можно большее количество избирателей. Эсеров интересовало крестьянство в интенциях народнических идеалов и интеллигенция нужна была для организационной и агитационной работы в интересах революции. В результате вышесказанного нельзя видеть прямую организационную связь между чешским национальным социализмом и эсерами как привилегированной группой русской политической эмиграции.

По-другому дело обстоит с случае сравнения политической программы Томаша Гарыка Масарика с эсеровской визией социализма. Их полемика с марксистами заключается в отбросении их упрощительного наблюдения истории как результата исключительно экономических аспектов. Нравственный критерий для обоих – неизбежный признак революции. Требование Масариком творческой работы в подготовке революции исполняет философийско-социологическо-экономический труд «Конструктивный социализм» Виктора Чернова, который обсуждает будущее государственного устройства в рамках «высшего синтеза элемента утопического идеализма и научного объективизма» как лучших сторон прошлых фаз социализма – утопического и научного. То есть, не то, чтобы мировоззрения Масарика и эсеров точно совпадали (Масарик, например, даже с иронией критикует некоторые аспекты философии Чернова в своей «России и Европе»), но идейно они очень близки, и для Масарика и Бенеша эсеры представляли

серьезного кандидата в административную элиту будущей демократической России.

Последний отдел работы я посвятил центральному печатному органу эсеров, ежемесячному журналу «Революционная Россия», и тому, что можно из его страниц узнать о пражской эсеровской эмиграции. После скучного обзора истории журнала и сравнения его с эсеровским «толстым журналом» «Воля России» я взялся за обсуждение его содержания. На основе «Революционной России» можно воссоздать политическую программу Партии социалистов-революционеров и её развитие в течение эсеровской эмиграции. Журнал интересовался, прежде всего, развитием политическо-общественного положения в России. Он стал платформой общения заграничной организации с домашними эсерами (тут опубликовали письма из России, обращения эмигрантов к «дисенту» с целью моральной поддержки), призывов к протестам против большевистской диктатуры. На основе «Революционной России» можно наблюдать развитие атмосферы «близости истинной революции». Из многих статей вытекает уверенность в приходе революционной волны, которая с временем понижается. Последним проектом, и необходимо признать ему большую амбициозность, был план на создание истинной федерации демократических государств в национальных пределах на Востоке Европы, осуществительный только при низвержении большевистской диктатуры с помощью союза демократических социалистических партий народов Востока, и наметка его устройства и сотрудничества отдельных независимых государств друг с другом. Скорый конец проекта был симптомом роста национализма в межвоенной Европе (нельзя было в тогдашней Чехословакии с 3,5 миллионами Германцев, косящих на Германию, взывать о «самоопределении наций») и предчувствием распада эсеровской организации в Праге, которому

«помогла» и совершенное подавление деятельности эсеров в сталинском Советском союзе.

В работе «Русские эсеры в межвоенной Чехословакии» мы, прежде всего, в общих чертах изобразили политическую программу русской демократической социалистической партии как альтернативу большевистской доктрине «диктатуры пролетариата», детально обработанной и развивающейся в связи с опытом европейских социалистических правительств после первой мировой войны. Если пуститься в совсем необоснованные размышления, то можно сказать, что если бы этот вариант осуществился (на основе выборов в Учредительное собрание этот гипотез не совсем насильственный), история двадцатого века выглядела бы по-другому, так как одним из определяющих аспектов политики и общественного развития было отношение к коммунистическому Советскому союзу.

POUŽITÁ LITERATURA

- AVRUS, A. I. (ed.): V. M. Černov: člověk i politik. Materialy k biografii. Saratov 2004.
- BABKA, L. – ROUHAL, P. (eds.): Život plný střetů. Dílo a odkaz historika Jana Slavíka (1885-1978). Červený Kostelec 2009.
- BABKA, L. - VACEK, J.: Hlasy vyhnaných: periodický tisk emigrace ze sovětského Ruska. Praha 2009.
- Beneš, E.: Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá. Projevy a úvahy z let 1919-1924. Praha 1924.
- CHINYAEVA, ELENA: Russians Outside Russia: The Émigré Community in Czechoslovakia 1918-1938. Mnichov 2001.
- ČERNOV, V.: Konstruktivnyj socializm. Moskva 1997,
- ČERNOV, V.: Pered burej. Vospominanija. New York 1953.
- Čto obeščali bolševiki narodu i čto dali jemu. Čego chotjat Socialisty-revoljucionery. New York 1918.
- Evoljucija ruskoj socialističeskoj mysli. In: Vestnik ruskoj revoljucii, № 3, Paříž-Ženeva 1903.
- HARNA, J.: Kritika ideologie a programu českého národního socialismu, Praha 1978.
- HARNA, J.: Politické programy českého národního socialismu, Praha 1998.
- MASARYK, T. G.: Nesnáze demokracie. O bolševictví. Praha 1990.
- MASARYK, T. G.: Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku. Revidované vydání. Praha 1995.
- MEŠČERJAKOV, V.: Partija socialistov revoljucionerov. Moskva 1922.
- MOROZOV, K.: Sudebnyj process socialistov-revoljucionerov i tjuremnoje protivostojanije (1922-1926): etika i taktika protivoborstva. Moskva 2004.
- MURAVCHIK, J.: Nebe na zemi. Vzestup a pád socialismu. Praha 2003.
- Naša programma. Obščedostupnoje izloženie. Petrograd 1908.
- Partija socialistov-revoljucionerov. Dokumenty i materialy. 1900-1925. V 3-ch tomach. Moskva 1996-2000.
- PIPES, R.: Dějiny ruské revoluce. Praha 1998.
- POSTNIKOV, S.: Russkije v Prage. Praha 1928.

RACHŮNKOVÁ, Z. A KOL.: Soupis pramenů k dějinám národů Ruska, Ukrajiny a Běloruska do roku 1945 z archivů České republiky. Díl I., Státní ústřední archiv. Praha 2002.

RACHŮNKOVÁ, Z.-ŘEHÁKOVÁ, M.-VACEK, J.: Práce ruské, ukrajinské a běloruské emigrace vydané v Československu 1918-1945. Praha 1996.

Revoljucionnaja Rossija. Central'nyj organ Partii socialistov-revoljucionerov. Č. 1-77/78 (prosinec 1920 – únor/březen 1931), Tallin, Berlín, Praha.

SLAVÍK, JAN: Studie k dějinám ruské revoluce I.: Ruské strany politické za světové války. Praha 1926.

SLAVÍK, J.: Tragedie ruské emigrace. In: Národní osvobození, 30. 11. 1928, s. 3.

SLETOV, S: K istorii vozniknovenija partii socialistov-revoljucionerov. Petrograd 1917.

TEJCHMANOVÁ, S.: Politická činnost ruské emigrace v Československu v letech 1920-1939. In: Slovanský přehled č. 77 (1991).

TRAPL, M.: Masarykův program. Demokracie – socialismus – česká otázka. Brno 1948.

TRAUB, H.: Jak se připravoval a rodil český národní socialismus. 1932-?.

VEBER, V.: Mikuláš II. a jeho svět. Praha 2000.

VEBER, V.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945. Praha 1995.

VEBER, V. A KOL.: Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918-1945. Sborník - 3. Praha 1995.

VIŠNJAK, M.: Daň prošlomu. New York 1954.

CITOVANÉ WEBOVÉ STRÁNKY

DOBROVOLSKÝ, J: Československo – sovětské vztahy od vzniku obou zemí až do uzavření spojenečství v roce 1935 [online]. Glosy.info, 29.květen 2004. [cit. 5.května 2010]. Dostupné na WWW: <<http://glosy.info/texty/ceskoslovensko-sovetske-vztahy-od-vzniku-obou-zemi-az-do-uzavreni-spojenectvi-v-roce-1935/>>. ISSN 1214-8857.

<<http://www.marxists.org/cestina/lenin/1917/tezeous.htm>> [cit. 10. 5. 2010].

ANOTACE BDP

Vojtěch Pícha

Filozofická fakulta, Katedra slavistiky

Ruští eseri v meziválečném Československu

Vedoucí práce: Mgr. Jitka Komendová, Ph.D.

Znaků: 84 700

Příloh: žádná

Titulů použité literatury: 35

Práce se zabývá ruskou Stranou socialistů-revolucionářů, jejími ideovými kořeny a vývojem v emigraci. Zkoumá východiska jejího programu, sleduje její polemiku s ruskými marxisty a zasazuje ji do československého politického prostředí. Na základě oficiálního tiskového orgánu strany vydávaného v Československu - časopisu Revoljucionnaja Rossija - se snaží postihnout vývoj postoje eserů k dění v Sovětském svazu.

Klíčová slova: eseri, strana socialistů-revolucionářů, marxismus, T. G. Masaryk, ruská revoluce, český národní socialismus, ruská emigrace, Sovětský svaz, ruské politické strany